

·PIETARI KALMIN KATU·
· PEHR KALMS GATA ·

Pehr Kalm och skogsfinnarna reser västerut

Två ontologier möter Amerika

**Mikael Lövgren
Kandidatuppsats i humanekologi
HEKK02 HT-16**

**Handledare: Alf Hornborg
Humanekologiska avdelningen,
Lunds universitet**

Department:	Department of Human Geography, Human Ecology Division
Address:	Geocentrum, Sölvegatan 12
Telephone:	+46 (0) 46 222 00 00
Supervisor:	Alf Hornborg
Title and Subtitle:	Pehr Kalm and the forest Finns travel west: two ontologies meet America
Author:	Mikael Lövgren / mikael.lovgren.582@student.lu.se
Examination:	Bachelor Thesis
Term:	Autumn Term 2016

Abstract: This study deciphers the westbound journey of the Swedish Linnaeus disciple Pehr Kalm, comparing his ontology to that of another category of Swedes crossing the Atlantic: the forest Finns. While Pehr Kalm's travels are financed by The Royal [Swedish] Academy [of Sciences], the forest Finns are initially deported to the "New Sweden" colony. Kalm is seized by "terror" - in the words of Johann Reinhold Forster - while discovering the "New World" while the forest Finns encounter a fellow slash-and-burn community of Lenape Indians. Questions raised in this study circle around the ontologies immanent in "core" vs. "peripheral" ways of life.

Key-words: Linnaeus disciple, Pehr Kalm, forest Finns, ontologies, Enlightenment, migration, relationism, shamanism, naturalism, slash-and-burn, burn-beating, imperial science, nomad science, orality, literacy.

Innehållsförteckning

1.....Förord.....	4
.....1.1..En värmländsk smältdegel.....	4
.....1.2..Introduktion.....	6
.....1.3..Om den dunkla upplysningen.....	9
.....1.4..Synopsis.....	10
2.....Teori, metod och idé.....	11
3.....Alla vägar bär till Rom: Skriftkultur, "ursprungligackumulation" och det ontologiska arvet.....	12
4.....Skogsfinnar i skriftkulturens periferi (relationism)..	17
5.....Pehr Kalm i skriftkulturens centrum (utilitarism).....	24
6.....Skogsfinnarna reser västerut.....	30
7.....Pehr Kalm reser västerut.....	34
8.....Skogsfinnarna och lenape.....	37
9.....Epilog.....	40

1. Förord

I den här uppsatsen reflekterar jag över upplysningsmannen och linnélärjungen Pehr Kalm. För att förstå hans resa västerut mot Amerika gör jag en jämförelse med delar av den skogsfinska befolkningen som bebodde de svensknorska finnskogarna. Den epok jag belyser är 1600- och 1700-talet – med undantag från historiska utflykter på jakt efter analogier. De två parternas ontologiska sammanhang undersöks via deras aktiviteter i sin rörelse västerut. Delar av den skogsfinska befolkningen skulle av olika anledningar bege sig västerut när Sverige-Finland etablerade en koloni i Delaware (över hundra år före Kalms ankomst). När "Nya Sverige" upphörde ökade den skogsfinska majoriteten i den forna kolonin. Jag undersöker hur Pehr Kalm och skogsfinnarnas ontologier skiljer sig åt med hjälp av tankestoff från moderna kulturteoretiker.

*

Alf Hornborg ska ha ett stort tack för en inspirerande och givande handledning.

1.1. En värmländsk smältdegel

Min ingång till det skogsfinska är via min farfar Nils Lövgren (1921-2016) (fig1). Det skogsfinska var inget som upptog farfars tid mer än möjligen indirekt, och som skogsinspektör identifierade han sig nog mer med skogen än med det "finska". Han har berättat hur han lärde sig att kola tillsammans med sin farfar Per Persson Löfgren (1863-1954) i Ekshärad. Som en avrad (en sorts avgift för arrendet) skulle Per Persson Löfgren årligen kola ett visst antal kolstigar åt Uddeholmsbolaget. För att förstå varför farfar kolade tillsammans med sin farfar får vi gå till källorna.

Carl Axel Gottlund (1796-1875) beskriver i sin dagbok från sina vandringar "på Wermlands och Solörs finnskogar 1821" hur de skogsfinska bönderna i Ekshäradstrakten hamnade i ett skuldförhållande till Gustafsfors bruk och till Uddeholm. Bengt Gustaf Gejer (1724-1817), skriver Gottlund (s. 294),:

var då Herre till Uddeholm, och lät anställa värdisyn här på byn, ty han ägde intecknade fordringar, och tog med anledning deraf fasta å lägenheterna. Synen värderade t. ex denna gård till 4,400 Daler kpmt, och den södra gården till 8,800 Daler, men Gejer tillegnade sig den förra af

dem för 4000, och den sednare för 6000 Daler under Bruket; sålunda att han, nemligen enligt hvad bönderna påstodo, från syneinstrumentet raderade ut talet 8,800, och skrifvit i stället 6000. Detta hade likväl varit så illa verkställdt, att alla ganska tydligt kunde skönja det, då man höll skriften emot dagern. I anledning häraf väckte Matts Mattson och dess moder Sara, hvilka bodde på stället, rättegång emot Gejer, hvilken nödgades nedmota de nämndemän som verkställt synen.

Brukspatronens prerogativ följde:

Huru mycket de andra gårdarne stodo i skuld, det mindes nu icke mera desse sagesmän. Nu är deras kontrakt såbeskaffadt, att dessa här varit fråga, skola hvardera framsläpa 65 skrindor kol till bruket [Uddeholm], för hvilket de få 24 sk. per skrinda och 4 sk. för hvarje fjerndels mil, och dessutom skola de, i penningar, hvardera erlægga 20 Riksdaler årligen. De andra tre gårdarna skola hvarje släpa 55 skrindor kol, och erlægga 18 Rl. i penningar. Dessutom skola de infinna sig på arbete när helst de påkallas, stundom 2 till 3 veckor à svite under den bästa arbetstiden, hvarvid de få 12 sk. för dagen, och härvid hålla sig sjelfve med mat. Dessa penningar få de likväl aldrig ut, utan de uppskrifvas i kontorsböckerna. Och om de utbekomma några kappar säd, så är allt derigenom qvitteradt. Utom allt detta skola de löna såväl Kyrkoherden som Kapellanen i socknen, förrätta hållskjuts vid Näs gästgifveri i Ekshärads socken, dit de hafva 2 mil, och der snöploga och reparera landsvägarne; hvarutom de samfält betala 14 kappar i Biskopsränta och alla utlagor till kronan, äfvensom ansvara för 1/8 soldat rota, hvartill byn förr blifvit ålagd, ehuru den numera skulle kunna värderas till mera (s. 295).

Historikern Per Jonsson (1989) har gått till botten med en dylika feodal skuldsättning i sin avhandling som berör finnskogarna i östra Värmlands gränstrakter.

När jag kollar upp mitt patrilineära släktträd så dyker namn som Karjalainen och Hakkarainen upp. Det är ättlingar till dessa som Gottlund möter under sina vandringar i Ekshärads/Malungs skogar. Min farfar liksom hans farfar var Ekshäradsindianer (ett värmländskt [emic-]begrepp) samt av skogsfinskt släkte. Bland min farfars farfars syskon var det några som emigrerade till Amerika.

Apropå skogsfinsk forskning rent generellt har arkeologen Stig Welinder (2003, s. 2) skrivit att han "har funnit mycken dekonstruktion av forskningshistorien och begreppsbyggnaden önskvärd. Det har jag försökt att åstadkomma utan sentimentalitet och finkänslighet". Om Gottlund skriver han att "hans sakuppgifter har emellertid visat sig acceptabelt hållbara, när de har kunnat kontrolleras mot oberoende källor" (2016, s. 21).

Min farfar är nu död. Vi drog fingerkrok senast julen 2015, då han som vanligt vann. Vi talade även om Anita Kittner. Farfar berättade att han hade sett henne dyka ner i en tunna från ca tjugo meters höjd i Hagfors folkets park. Och nu berättade min far precis i telefonen att farfar deltog i den sista "professionella" kolningen i Sverige. Farfar var alltså en professionell kolare. Det berättade han aldrig.

(fig1. Nils Lövgren till vänster; okänd fotograf)

1.2. Introduktion

Den här uppsatsen behandlar linnélärjungen Pehr Kalms (1716–1779) tankar, rörelse västerut, och hur han och hans gelikar under sin levnad relaterade till andra – levande som döda – människor. På andra sidan skranket har vi skogsfinnarna och dessa har gett upphov till en spretig litteratur och forskning som har haft olika utgångspunkter och möjligheter i Sverige, Norge och Finland (cf. Huovinen 1986; Welinder 2016). Welinder (2016, s. 86f) avslutar en begreppsdiskussion om "skogsfinnarna" med att konstatera att någon enhetlig och generell definition inte existerar. Han menar att det är varje forskares ensak att besvara frågan "vilka var skogsfinnarna?" i "form av ett genomskinligt, välmotiverat resonemang" (s. 87). Jag använder begreppet "skogsfinnar" synonymt med de finsktalande människor som primärt bebodde den svenska och norska finnskogen före sin resa västerut (mot Delaware). På andra sidan Atlanten uppgår dessa "skogsfinnar" rätt snart i andra språk- och kultursammanhang. Fokus ligger på de perioder då näringsfånget främst utgick från svedjebruket, vilket också gör "svedjefinnar" till en användbar synonym. En invändning som man kan ha är att Kalm och de skogsfinnar som jag är specifikt intresserad av inte alltid konvergerar i tiden. Apropos detta så

kan det redan nu understrykas att "plats" prioriteras framför "tid" i det här arbetet, och att Pehr Kalms epistemologi representerar en inte helt ovanlig form av "imperial science" för att tala med Deleuze och Guattari (cf. 2004).

Pehr Kalm och den ovan omtalade brukspatronen Geijer levde under samma 1700-tal och tillhörde strukturellt samma elit. De begagnade sig av samma uppsättning av strategier för att få sina viljor igenom; något som jag återkommer till längre ner. Även om eliten inte alltid var så nogräknad så fanns det alltid möjligheter att släta över dråpligheterna. Historikern Anders Florén (1993, s. 286) beskriver de gästbud som brukets kolbönder blev bjudna till hos brukspatronen - eller tillfälligtvis hos brukspatronens änka - där han menar att "genom att på detta sätt knyts till årets fester och högtider blev arbetsplatsen kulturellt identitetsskapande". Ett sådant patron-klient-förhållande återfinns också inom inkariket där inkahövdingen bjuder sina undersåtar på "chicha", det vill säga majsöl, i utbyte mot arbete (Hornborg 2001, s. 46f). Den här studien vill peka mot ett skeende då det ojämna utbytet började få globala proportioner.

När Kalm (Kalm 1988, s. 239) under en period blir bosatt i "Nya Sveriges" forna "territorium" så skriver han i sin resejournal att "en hop finnar hafva ock kommit hijt öfver och satt sig här ned" [...] "de hafva alltid sins emellan talt Finska" [...] "men nu äro de mäst döde, och deras efterkommande förvandlade till Engelsmän". Om den skogsfinnska befolkningen i Nya Sverige skriver Maud Wedin (2007 s. 235) i sin avhandling att "under den svenska perioden 1638-1654 var det cirka 22% skogsfinnar i kolonin, medan det under holländskt styre däremot bodde cirka 53% skogsfinnar i forna svenska kolonin". Åtminstone hälften av dessa var "sannolikt" värmlandsfinnar (Kero 1986, s. 118) som antingen utvandrade självmant eller blev deporterade (Jordan 1995 s. 301). Jordan och Kaups (cf. 1989), men även Kero (1986, s. 118), menar att skogsfinnarna var särskilt anpassade för livet som väntade i Nya Sverige: "The Savo-Karelians had been a people engaged in agricultural forest colonization for generations before their arrival in the Delaware colony" (Jordan 1995, s. 302).

"Det var inte järnet utan finnarna, som här bröt bygd" skriver historikern Per Jonsson (1989, s 25) i sin avhandling som undersöker klasskonflikter mellan Hällefors silverbruk och finntorparna under 1600- och 1700-talet. Det näringsfång som bröt bygd var svedjebruket och jag undersöker till vilken grad den här formen av markanvändning blev en följeslagare när skogsfinnarna korsar Atlanten. Finnskogen, eller finnbygden, i Sverige, sträckte

sig från "Tiveden och Kolmården i söder, områdena runt Tyrifjorden i Norge längst i väst, till Åsele lappmark i norr" (Bladh 2009, s. 4). Finnskogen hade dock ingen homogen befolkning av finsktalande människor. Den språkliga försvenskningen av finnskogarna tog olika fart, och i Värmland levde "värmlandsfinskan" kvar längst (Welinder 2016, s. 28ff).

Tanken är att lägga större fokus på relationen mellan skogsfinnarna och landskapet än på svedjebruket som sådant. Om svedjebrukets koppling till etnicitet och ett finskt nationsbyggande har det historiskt skrivits många böcker (cf. Östman 2008) men jag är i den här uppsatsen mer intresserad av klassperspektiven. I förbifarten kan det påpekas att även "Sverige" av historiker har gjorts synonymt med svedjebruk. Den tyske historikern Ernst Moritz Arndts (1807 [1994], s. 97) skriver: "Några tror att själva Sverige fått sitt namn från detta svedjande, varigenom man först gjort den vilt beväxta marken tjänlig för odling".

Uppsatsen undersöker om det finns någon grund för Juha Pentikäinens (1995, s. 300) betraktelse vad gäller skogsfinnar och indianer¹ (främst lenape) i skogarna omkring Nya Sverige: "there probably are many more similarities between the views of the Forest Finns and their Native American neighbors than between the Forest Finns and their own ministers and the officials and soldiers in the fortresses". Det absoluta huvudfokuset behandlar spänningen mellan Pehr Kalm och skogsfinnarna. Dessas relationer till landskapet framstår som tydliga motpoler. Pehr Kalm levde och var verksam på 1700-talet men verkade i samma vetenskapliga tradition som den av drottning Kristina till Sverige på 1600-talet inbjudne franske filosofen René Descartes (1596–1650). Deleuze och Guattari (2004, s. 422) har gjort en spekulativ distinktion mellan "nomad science" och "royal / imperial / state science": "It would seem that the whole nomad science develops eccentrically, one that is very different from the royal or imperial sciences. Furthermore, this nomad science is continually 'barred', inhibited, or banned by the demands and conditions of State science". Jag hämtar inspiration från en sådan uppdelning i det som följer.

1 Det här har Slavoj Žižek att säga om begreppet "indianer": "On TV, I saw a debate involving Native Americans, and they referred to themselves as 'Indians', and this white, PC liberal said, 'No, no, no, don't use that colonialist term. You are Native Americans.' And at the end, the poor Indian exploded. He said, 'Sorry, I hate that term! Please, give me at least the right to call myself what I want. 'Native American' means that you're making me a part of nature! You are reducing me! What's the opposite of nature? It's culture! You Europeans are culture, then you have horses and us, 'Native Americans' here, with foxes or whatever."; <http://www.lacan.com/zizekillinois.htm> [kollad 27/9 2016]

1.3. Om den dunkla upplysningen

Både Pehr Kalm och skogsfinnarna kan tyckas representera något avlägset och förgånget. En luguber aspekt av Pehr Kalm är att man i litteraturen flitigt har reproducerat ett porträtt som man redan på 1950-talet ställde sig tvivlande till om det verkligen var autentiskt (Skottsberg 1951, s. 264). En finsk historiker menar att det i själva verket föreställer Kalms kollega Pehr Adrian Gadd (Niemi 1996). Trots detta fortsätter porträttet att användas som frimärke och bokomslag (e.g. Tsubaki 2016). Skogsfinnarna är å andra sidan per definition dunkla. Kanske är det ett arv från upplysningstiden och dess apostlar (e.g. Axelson 1852 [1978]). Den norske fredsforskaren Johan Galtung (2009, s. 185) skriver att "the Dark Middle Ages" [...] "only appear dark in the light of generations (historians among them) to whom expansionist, centrifugal cosmology is taken for granted, defining life in that period as highly unnatural". Pehr Kalm, och hans lärofader Carl von Linné, mystifierade genomgående kulturerna som existerade bortom stad, herregods och universitet (cf. Kalm 1746 [1977]; Linné 1751 [2005]). Historikern Linda Oja (2004, s.71) menar att eliten stärkte sin "upplysta" identitet genom att tydligt distansera sig socialt och kulturellt från vidskepelse och annat otyg som bedrevs ute i obygden. Antropologen David Graeber (2005, s. 411) har beskrivit hur europeiska köpmän hade en lika endimensionell blick när de mystifierade västafrikanska kulturer. Där Linné och Kalm ville utforska den utilitaristiska nyttan av "Den Andre" ville köpmännen utröna den marknadsmässiga profiten av den gula metallen. I dag är situationen och polariseringen fortfarande problematisk men det har trots allt börjat ske egalitära öppningar (cf. Fabian 1983). Möjligen kan det bero på skriftkulturens relativa demokratisering. På 1600- och 1700-talet var Uppsala universitet – där Kalm och Linné var verksamma – fortfarande tyngda av feodala relationer (cf. Thoré 2001). Om den tidens universitet – och bergslagens bruk – var beroende av kungliga donationer och förläningar – det vill säga så kallad "ursprunglig ackumulation" (Marx 1867 [1990], s. 873ff) – som proletariserade bönderna (Jonsson 1989, s. 40; Thoré 2001, s. 25) – så är dagens svenska universitet allt mer beroende av donationer från "filantroper". Skuldsättningen är densamma (cf. Graeber 2011).

"Genomgående i beskrivningar av både samer och indianer är att man ser på dem som föremål", skriver historikern Gunlög Fur (1993, s. 304). Den här kategorin behöver utökas; litteraturvetaren Mary Louise Pratt (1992, s. 34f) skriver: "The systematizing of nature represents not only a European discourse about non-European worlds, as I have been discussing, but an urban discourse about

non-urban worlds, and a lettered, bourgeois discourse about non-lettered, peasant worlds". Kalm (1746 [1977], s. 8) skriver sålunda i förordet till sin "Västgöta och bohuslänska resa": "Gemene mans sägner om ett och annat har jag infört, ej i den mening att sätta tro därtill utan endast att roa läsaren, samt att därav se forna tiders mörker. Jag hoppas att läsaren lärer hålla dem i lika värde med mig och vara därvid av enahanda tanka, nämligen att skrock är skrock". När Pehr Kalm (1756 [1910], s. 118) kommer till Amerika får han "svindel"; när skogsfinnarna kommer dit möter de människor med en snarlik ontologi. Redan här kan vi antyda att det är Pehr Kalm som fumlar i mörkret, inte skogsfinnarna. Den här uppsatsen vill med Pehr Kalm understryka att "skrock är skrock" men rikta sökarljuset mot skumrasket i "centrum".

1.4. Synopsis

För att sammanfatta och knyta ihop säcken så vill jag med den här uppsatsen åskådliggöra hur Pehr Kalm som en representant för "civilisation" och "upplysning" följer ett epistemologiskt narrativ som kan spåras tillbaka till äldre imperier; exempelvis romarriket. Alla imperier har varit teknokratier, "expertstyren", och samtliga har i olika grad upphävt människors möjlighet att autonomt - som grupp och individ - relatera till landskapet. Den imperialistiska relationen som sådan formuleras utifrån ett centrum; arkeologen Anders Andrén (1998, s. 146) skriver: "Den romerska geometrin påtvingade därmed lokalbefolkningen en ordning, som raserade och förnekade dess egen historia". En förutsättning för den här relationen är uppdelningen mellan cerebralt och somatiskt arbete som är ett genomgående fenomen i hela den "moderna" världen. Arkitekten Finn Werne (1993, s. 311) skriver från sitt perspektiv att "hantverkarens uppgift har nu reducerats till en noga verkställighet av en ritning och att ge materialen den form som har föreskrivits". Besläktat med detta - och en konsekvens av en sådan uppdelning - är tillstånd av platslöshet (cf. Relph 1976) och alienation (cf. Marx 1867 [1990]; Israel 1972). Jag vill visa att skogsfinnars, men även indianers, småbrukande bönders och samers, relation till landskapet omöjliggörs av den imperialistiska ontologi som Pehr Kalm företräder. Frågan är alltså hur Pehr Kalm respektive skogsfinnarna relaterar till jorden; deras oundvikliga födkrok.

2. Teori, metod och idé

För att dechiffrera Pehr Kalms och skogsfinnarnas relation till

jorden använder jag mig av komparativa teorier från antropologin; vilka materiella förutsättningar korrelerar med respektive "ontologi"? För att undersöka vilka kosmologier/ontologier muntliga kulturer respektive skriftkulturer alstrar extraherar jag användbara tankegångar och analyser från Walter Ongs "Orality and Literacy: The Technologizing of the Word" (1982). Ong (45f) menar att muntlig kultur, i motsats till skriftkulturen, skapar en inkännande, empatisk och gemensam identifikation till det bekanta ("known"), ex. skogen/landskapet, där skriftkulturen skapar förutsättningen för en separation mellan "the knower" och "the known". Den muntliga kulturens nära och inkännande band/trådar i "tillvaroväven" (cf. Hägerstrand 2009) riskerar att rivas upp av skriftkulturens distanserade och oengagerade blick (Ong 1982, s. 45f); vilket i sin tur skapar förutsättningar för en inom akademien dominerande "objektivitet". Deleuzes och Guattaris diskussion om "State science" respektive "nomad science" kan vara behjälplig i en sådan analys: "The fact is that the two kinds of science have different modes of formalization, and State science continually imposes its form of sovereignty on the inventions of nomad science" (s. 422). Antropologen och humanekologen Alf Hornborg (2001, s. 225) har formulerat det hela på ett liknande sätt: "For modernity is essentially a strategy for encompassment of the local; thus, it cannot be challenged in local terms, but only by turning its own logic against itself that is by 'encompassing encompassment'". Jag analyserar således Kalm som tillhörande primärt en skriftlig kultur ("State science" / "modernity"), och skogsfinnarna som tillhörande en primärt muntlig kultur ("nomad science"). Därmed försöker jag förklara hur deras relationer till jorden kan vara så radikalt olika; det vill säga "lösgjord" (Pehr Kalm) respektive "nära" (skogsfinnarna). Den ontologiska spänningen mellan Kalm och skogsfinnarna kan även analyseras med hjälp av antropologen Tim Ingolds (1992 s. 44) analytiska uppdelning mellan "nature" och "environment": "I shall call the former reality ["nature"] of the physical world of neutral objects apparent only to the detached, indifferent observer [Pehr Kalm], and the latter reality ["environment"] for the world constituted in *relation* to the organism or person ["skogsfinnarna"] whose environment it is". Skriftkulturen tenderar att upplösa en sådan relationism som återfinns hos den muntliga kulturen. Jag vill undersöka om "state science" på så vis oundvikligen eroderade skogsfinnarnas "erfarenhetsnära" (cf. Hornborg 1997) band till jorden.

Hornborg (2001, s. 128ff) har använt "defamiliarisering" som en metod för att åskådliggöra vilka globala materialflöden som maskinen är beroende av. Detta för att påvisa att maskinen varken är "autonom" eller har några essentiella "produktiva" egenskaper. Metoden som sådan kan beskrivas som att göra något hemvant och

vardagligt "främmande"; det vill säga att ifrågasätta det förgivettagna, att belysa, eller placera, detta i en "främmande" kontext. Ett möjligt exempel är Duchamps pissoar. Tanken här är att jag ska belysa Pehr Kalm – som representant för "imperial science" – utifrån en icke-atomistisk relationell ontologi. Pehr Kalm var på intet sätt unik, utan agerade i en tradition som hade många föregångare och efterföljare. Genom att sätta in Pehr Kalm i en tradition av "imperial science" vill jag understryka att det är möjligt att ägna sig åt en jämförande studie med de skogsfinnar, eller svedjefinnar, som här får representera "nomad science". Det som granskas är hur ontologierna – och för all del näringsfånget – hos dessa samhällskategorier skiljer sig åt.

Att Pehr Kalm och skogsfinnarna hade samma resmål men fullkomligt olika förutsättningar för sina resor västerut gör dem lämpliga för en komparativ studie. Den defamiliariserings-metod som huvudsakligen används här går ut på att objektifiera "centrum" (State science) utifrån "periferins" (nomad science) relationism. Som en efterföljare till Pehr Kalm kan vi nämna Maximilian Axelsons (1823-1884) inventering av "'levande fornlemningar'" (1852 [1978], s. 117) i den värmländska/hedmarkska finnskogen. Jag vill gärna hämta inspiration från Axelsons mustiga språk men istället för att håna och förlöjliga ett på skogen levande proletariat vill jag hellre objektifiera och eventuellt blotta "upplysningsmannen" Pehr Kalm.

3. Alla vägar bär till Rom: Skriftkultur, "ursprunglig ackumulation" och det ontologiska arvet

Betyder det då att vetenskapen och tänkandet ömsesidigt utesluter varandra och att vetenskapen byggs upp utifrån det icke-tänkta eller till och med anti-tänkta? Detta ibland milda ibland utpräglade nonsens, som man hör från alla 'vetenskapens' försvarare, tycks peka i den riktningen. Men i detta fall måste man kunna se vart denna fanatiska hängivenhet för anti-tänkande leder: under en täckmantel av 'vetenskap', epigonernas plattityder eller mindre naiva försök, leder detta rakt in i mörkret. (Clastres 1984 s. 25)

And those who benefit most will start behaving like the Center, acquiring Center tastes and idioms of all kind, looking like the members of the clubs they want to join. They will become the center of the Periphery, putting the vast majority of the Periphery below them. And they will not only be like the center of the Center but share with them the spoils extracted. An Empire starts taking shape. (Galtung 2009. s. 13)

Den italienske ekonomhistorikern Carlo M. Cipolla (1970, s. 8) skriver att det "historiskt visar sig att skrivkonsten är

obönhörligt och nästan oundvikligt förenad med stadsbildning och handel". För att möjliggöra en dylik urbanisering och handel krävs en arbetsdelning som skiljer sig inte endast i grad utan också i form från arbetsorganisationen i bondekulturens naturahushållning. Per Beskow (1989, s. 15) skriver att det i klostren "uppstod [...] en klassindelning mellan de lärda prästmunkarna som ägnade sig åt bön och studier och de obildade lekbröderna, som skötte jordbruket och de praktiska göromålen". I Sverige-Finland var det just en sådan cerebralt arbetsdelad biskop - Mikael Agricola (1507-1557) - som tryckte de första böckerna på finska språket. Trots att Agricola tryckte böcker på finska, i reformationens anda, var biskopars och prästers viktigaste språk fortfarande latinet, vilket också framgår av dessas ofta latiniserade namn. Den katolska kyrkans bruk av latinet fick bönderna att tala om prästernas "hokus pokus"-ramsor. Reformationen innebär dock ett brott med Vatikanens inflytande och den moderna svenska statens födelse (cf. Maarbjerg 2004). Den medföljande, hos allmogen, höjda läskunnigheten under 1600- och 1700-talet bör ses i skenet av kronans/statens ökande närvaro där kyrkan användes som "en betydelsefull funktion för överhetens kontroll och disciplinering av folket" (Malmstedt 2002, s. 15). Reformationen skulle också exkludera det katolska bildspråket till förmån för "Ordet" (Fur 2006, s. 200). Paradoxalt nog skulle banden från Rom stärkas med reformationen - något som jag ska återkomma till - och den tidigmoderna statsbildningen skulle från och med nu följa Deleuzes och Guattaris definition (2004, s. 420): "The State-form, as a form of interiority, has a tendency to reproduce itself, remaining identical to itself across its variations and easily recognizable within the limits of its poles, always seeking public recognition".

Andrén (1998, s. 153) menar att romarrikets sammanbrott var ett "sammanbrott för imperiets geometriska ordning". När Karl den store kröntes till kejsare av påven år 800 ville han dock "återskapa det romerska imperiet i Västeuropa" (s. 148). Under hans levnad etablerades handelsstationer, "emporia", i Norra Europa där även kyrkan verkade via den engelska och tyska missionen. I dessa kommersiella och av kyrkan anförda noder präglades också kejsarens monogram på mynten, "som ett uttryck för kejsarens kontroll och rättsskydd" (s. 152). I samma geografiska sfär verkade senare Hanseförbundet, vars närvaro enligt David Gaimster (2005, s. 419) pekar mot ett "proto-colonial scenario". Man kan fråga sig om detta scenario inte redan existerade under Karl den stores levnad. Oavsett vilket kan vi konstatera att romarrikets imperialistiska och koloniala politik fick efterföljare. Den "svenska" bergsrätten introducerades enligt historikern Per Jonsson (1989, s. 151) av den redan nämnda Hansan, som i sin tur reproducerade romersk rätt.

Hur kunde det då gå till när handelsplatser etablerades och folk kristnades; historikern Thomas Lindkvist (1993, s. 59) skriver i "Plundring, skatter och den feodala statens framväxt":

År 1197 planerades ett krigståg bestående av en tysk biskop, en svensk hertig (*dux*), tyskar (*theutonici*) och gutar (*guti*) mot de hedniska kurererna. 'Hertigen' namnges inte. Bara en person bör ha angivits med denna titel, nämligen den leende jarlen Birger brosa. En storm drev följet till Virland. De gick i land och plundrade i tre dagar. Därpå började virerna förhandla och uttalade sin önskan att bli döpta och kristnade. Tyskarna och fr a biskopen var mer än villiga att acceptera detta, men till deras stora förtret skall 'hertigen' ha låtit hissa segel och farit sin väg; han hade nämligen föredragit att erhålla en tribut från dem.

Liknande expeditioner initierades av olika kungar, exempelvis Knut Eriksson, som enligt påvebrev tog sig an uppgiften i form av "krig mot hedningar på andra sidan havet" (ibid). Erikskrönikan beskriver expeditioner i Tavastland och Karelen (s. 60f). Finland blev en del av "Sverige-Finland" år 1216 då påven lovade bort landet till den svenske kungen (Pentikäinen 1995, s. 291). Lindkvist (s. 32) redogör hur den feodala statens framväxt föregicks av en "extern tillägnelse", det vill säga allsköns plundringståg, som senare skulle institutionaliseras under en form av "intern exploatering" med kronans och kyrkans indrivning av "avrad, tionden, skatter". Det var också vid ett sådant tillfälle, när skatternas indrivande hade normaliserats, som Gustav Vasa kunde skriva ett brev till "menige man i Gästrikland, Hälsingland, Ångermanland och Medelpad" och där definierade rätten till allmänningsjorden: "Förty att sådana ägor, som obyggde ligga, höre Gud, oss, och Swerigis Crone till och ingen annan" (Eliasson & Hamilton 1999, s. 52). När Sverige-Finlands yttre expansion faller samman efter de stora nordiska krigen (1700-1721) och då vände "sina krafter inåt" (Magnusson 1999, s. 250) tycks den interna exploateringen återigen accelerera.

För borgarklassen framstod bondeklassen, med en viss analogi från den ovanstående distinktionen mellan "kristna" och "hedningar", "som ett hinder för jordens förvandling till en kapitalistisk handelsvara, som kunde bli föremål för privat ägande" (Jonsson 1989, s. 16). Idéfiguren om den småbrukande bonden som "utvecklings" bromskloss har tagit sig olika uttryck (cf. Marx & Engels 1848 [1992]; Hayek 1960; Boserup 1970). Carl von Linné beklagade sig i sin "Skånska resa" över att bönderna åt potatis och blev dessutom skymfad av böndernas okunskap i "botanice" (Linné 1751 [2005], s. 167f). Viktigast tyckte Linné (1751 [2005], s. 183) att det var för lantmätaren att "åtskilja bönderna ifrån varandra", vilket också senare skedde; först i storskiftet, och därefter i enskiftet. En annan är Christopher Polhem (1947, s. 83) som skriver så här apropå traderandet av praktisk kunskap: "Den

method som hantvärkrar bruka att lära ungdommen, tiänar allenast för tiocka dumhufvun som vill på trähldoms vijs vara hantterade till dess en långlig öfning mehr än förståndet giort dem skickeliga att förrätta en ting lijka, utan vijdare efftertanka till förbättring. Men för quicka ingenia som mindre ähro bequema till trähldom, tiänar bättre vackra böcker och beskrifningar". Den tredje herren är Pehr Kalm (1977 [1746], s. 8) och han skriver som sagt i förordet till sin "Västgöta och bohuslänska resa": "Gemene mans sägner om ett och annat har jag infört, ej i den mening att sätta tro därtill utan endast att roa läsaren, samt att därav se forna tiders mörker. Jag hoppas att läsaren lärer hålla dem i lika värde med mig och vara därvid av enahanda tanka, nämligen att skrock är skrock". 1) Linné syftar på att de skånska böndernas relation till landskapet är otillräcklig, om inte direkt korrupt, 2) Polhem sätter ingen som helst tilltro till annat än boklärd kunskap, och 3) Kalm hånar böndernas kosmologi som varande nedsjunket i "forna tiders mörker". Alla tre har det gemensamt att de har varit verksamma på Uppsala universitet under 1700-talet. Uppsala universitet var under den här tiden också ett gods och hade under 1600- och 1700-talet flera hundra landbor under sig (Myrdal 1999, s. 331; cf. Thoré 2001). Pehr Kalms ontologiska naturalism kan inte lösgöras eller stå oberoende från dylika feodala relationer; de bör alltså ses som en oskiljbar enhet.

På Uppsala universitet var det återigen det latinska skriftspråket som var rådande och arbetsdelningen - vars uppdelning mellan det cerebrala och somatiska - hade universitetet ärvt från klostervärlden. De hemman som universitetet styrde över hade ansamlats via flera kungliga donationer, där den största förläningen kom från Gustav II Adolf 1624 (Thoré 2001, s. 25). De landbor som ingick i dessa donationer förväntades utföra ett visst antal dagsverken per år (s. 30). De flesta gårdar som ingick i universitetets förlänade godskomplex låg i Uppland och i Västmanland, men även i Hälsingland hade universitetet rätt att kräva in tionden från fem socknar (s. 25). Historikern Anders Thoré (2001, s. 265) skriver i sin avhandling att "detta ägande av gods och räntor gjorde universitetet till en del av feodalklassen". Universitetet hade egen rätt att straffa bönder som på ett eller annat sätt misskötte sig: "Förrymda bönder lät universitetet efterspana, ta fast och hämta tillbaka för att straffa" (s. 274). Universitetet kunde bland annat bestraffa genom att "utnämna skuldtyngda eller tredskande bönder till soldater" (ibid). Per Jonsson (1989, s. 40) skriver om en snarlik donation till Hällefors silververk: "Den 26 februari 1686 utfärdade Karl XI det brev, varigenom till silververket donerades eller förlänades 38 hemman i Grythytte socken". I majoriteten av dessa hemman bodde finntorpare som delvis livnärde sig av svedjebruk i skogarna, men som genom förläningen till bruket senare skulle hamna i en feodal

skuldfälla för att slutligen proletariseras när produktionsmedlet, jorden, "övertogs av en borgarklass" (s. 16). Det kan infliskas att redan mellan år 1000-1200 ägnade sig allehanda kungar åt en "massiv våg av [...] donationer till kyrkliga institutioner" (Myrdal 1999, s. 28f; Ödman 2009, s. 313), men det föreligger också belägg för att bönderna revolterade (Hansson 2011, s. 134f).

Så vilken typ av kunskap producerades på Uppsala universitet vid den här tiden? Linné, Polhem och Kalm har redan visat vägen. Historikern Keith Thomas menar att epoken präglades av "the decline of magic" (Magnusson 1999, s. 23). Man kan tvärtom också peka på att en ny typ av magi formulerades under denna period. Hornborg (2016, s. 7) har definierat detta skede som "the abandonment of relationism". En annan viktig parameter heter "Learned Latin". Ong (1982, s. 113) menar att "Learned Latin" var en tydlig förutsättning för det som skulle komma att bli "modern science" och under mer än tusen år var dito primärt ett manligt elitspråk då akademien med mycket få undantag endast var öppen för män. Ong (s. 114) fortsätter: "Devoid of baby-talk, insulated from the earliest life of childhood where language has its deepest psychic roots, a first language to none of its users, pronounced across Europe in often mutually unintelligible ways but always written the same way, Learned Latin was a striking exemplification of the power of writing for isolating discourse and of the unparalleled productivity of such isolation". Då "Learned Latin" är avskärmat från ett modersmåls alla känslövärldar skapar detta primära skriftspråk en ännu tydligare separation mellan "knower" och "known". Där muntliga kulturer kräver upprepning – i takt med årstidernas cykliska återkomst – för att kunskap, historier och praktiker inte ska glömmas bort, producerar skrift en externaliserad form av kunskap som inte behöver internaliseras och minnas repetitivt under en organisk rytm (cf. Bücher 1899; Cederschiöld 1905; Blom 1977). Här blir återigen handel och stadsbildning synonymt med skriftkultur, eller för att vara krass: kapitalackumulation. Som en konsekvens har detta gett upphov till en nedvärderande hållning gentemot muntlig kultur (s. 41). En sådan nedvärderande hållning samlar kraft i kapitalackumulationens centrum och dessa omdömen faller sedan skoningslöst på människorna – emellanåt har de historiskt kallats för "naturfolk" ["Naturvölker" (Hann & Hart 2011, s. 34)] – i den "primitiva periferin" vars resurser "centrum" har gjort sig beroende av.

"Learned Latin" verkar ha tagit fullkomlig gestalt i Kalms lärofader. Etnologen och etnobiologen Ingvar Svanberg (2006, s. 18) skriver om Linné: "Den folksliga kunskapen om landskapet hade inget egenvärde för honom annat än som en källa för kunskaps- och produktutveckling". Enligt Svanberg (s. 17) fastslog Linné 1740

att "ingen vetenskap i världen är högre, nödvändigare och nyttigare än ekonomin". Linné och Kalms utilitarism bottenar i den tidens merkantilism (cf. Magnusson 1999) vilket gör att de troligen skulle ha stora problem att förstå "nyttan" med forskningsfältet som i dag går under namnet "heterodox economics" (cf. Gudeman 2001; Hann & Hart 2011). Detta då denna forskning i stora drag hämtar inspiration från den "periferi" som dessa herrar trodde sig kunna domesticera och dominera.

Skriftkulturen möjliggjorde ett förment lösgörande från det materiella, och skulle med Neil Everndens (cf. 1993) ord leda till skapandet av "natural alien[s]". Här återkommer upplysningstidens tendens att upphäva "relationismen" (Hornborg 2016, s. 7). Ingold (2000, s. 314) skriver inte primärt om skriftlösa kulturer, men resonemanget stämmer ändå bra här: "that through their tools and techniques hunter-gatherers strive to minimise this distance, drawing nature into the nexus of social relations, or 'humanising' it". Om skriftkulturen ontologiskt maximerar avståndet till "naturen", för att kunna nå "objektivitet", minimerar den muntliga kulturen – för att tala med Ingold och Ong – avståndet. När avståndet minimeras upphör också analytiska begrepp som "natur" och "kultur" att ha en klar betydelse.

4. Skogsfinnar i skriftkulturens periferi (relationism)

This new enlightenment rivals that which occurred in the seventeenth century when Descartes and his colleagues exercised their prerogatives as transcendent males to consign peoples of the world to appropriate places in a hierarchical order of men over women, managers of labor over workers, and the civilized (presumably European) nations over the primitive and/or feudal orders. (Nash 2004, s. 147)

För att förstå skogsfinnarnas relation till jorden undersöker jag först vad forskningen säger om "schamanism" hos skogsfinnarna. Brist på tid och utrymme möjliggör naturligtvis endast en fragmentarisk och ytlig sammanställning. Först kan vi konstatera att den kristna världen – via den svenska kronans våldsmonopol – inte var något främmande element i den skogsfinska kulturen. Jonsson (1989, s. 24) skriver att "53 järnbergsmän och 54 finntorpare år 1633" hade byggt en kyrka i Grythyttan där de också erhållit en präst som predikade på finska. Jonsson (s. 205) nämner också hur finnar kom vandrande hela vägen från Västmanland för att höra hovpredikanten J. Schaefers predika på finska i Hälsingland på 1690-talet. Historikern Gunlög Fur (2006 s. 187) menar dock att reformationen, trots att den var understödd av staten, på intet sätt hade utrotat all form av icke-kristlig "religion" i Sverige-

Finland. En annan historiker, Ronald Hutton (2006 s. 213), önskar att nyansera häxprocesserna och skriver: "The overlap between the Eurasian shamanic province and the area of the European witch trials could account for the fact that most of the victims in Iceland and Finland were, initially at least, male". Carlo Ginzburg, Gustav Henningsen och Juha Pentikäinen är tre andra forskare som sammankopplar häxprocessernas offer med schamanistiska element (Sörlin 1993, s. 13; Pentikäinen 1996, s. 8). Silvia Federici (2004, s. 169) understryker att "häxprocesserna" var det kitt som trots allt sammanförde sinsemellan krigande monarkier och skapade förutsättningen för dagens moderna Europa. Med detta i minne kan vi återgå till frågan om hur "schamanism" möjligen hör ihop med det skogsfinska.

Generellt så förutsätter en "schamanistisk världsuppfattning" en icke-skriftlig kultur (Pentikäinen 1999, s. 180). Juha Pentikäinen (2010, s. 49) skriver: "The importance of oral and rhythmic memory is emphasized, since almost every one of the sixty Siberian shamans I have met was illiterate". "Schamanism", som begrepp, hänvisar ursprungligen tillbaka på det sibiriska ordet "saman", som betyder "någon som vet" (ibid). Själva begreppet pekar mot den sortens relationella ontologi som existerade i Sibirien där schamanen är en centralgestalt och där denne agerar som en medlare mellan "a person in his/her environment [n.b.: notera "environment"; inte "nature" (cf. Ingold 1992)] and society and the forces and the spirits of the other world" (Pentikäinen 2010, s. 47). I den sibiriska kultursfären var det viktigt vad, och hur mycket, schamanen "visste", och desto mindre vilket kön denne representerade (ibid). Hos samerna, menar Pentikäinen (ibid), är rollen som nåjd, som motsvarar den sibiriska schamanen, oftare en manlig än en kvinnlig institution. Pentikäinen (ibid) skriver, vidare, att begreppet tog form och fick en generell spridning först med Mircea Eliades bok från 1951: "Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase". Det sena genomslaget kan också möjligen förklara varför delar av den skogsfinska forskningen verkar skygga inför "schamanism" som begrepp och varför folkloristiska begrepp som "folktro", "trolldom" och "vidskepelse" fortfarande används (e.g. Stenman 2001b). Istället för sådana kulturevolutionistiska och mystifierande begrepp kunde möjligen "ontologi", "relationism", men även "schamanism", eller alternativt "shamanhood" (Pentikäinen 2001), vara mer behjälpliga för att analysera delar av den "skogsfinska" kulturen/forskningen. Några historiska arkeologer har tack och lov redan påbörjat en välbehövlig relationell dekonstruktion av "folktro" (cf. Herva & Ylimaunu 2009; Herva 2010; 2012; [Good 2010]). "Schamanism", har å andra sidan, som begrepp stött på problem när det har applicerats universellt/globalt, och Pentikäinen (2010, s. 48) hänvisar till Åke Hulthkrantz som menar att den "arktiska schamanismen" skiljer

sig tydligt från andra former av "schamanism". Pentikäinen (s. 47) menar också att "schaman-ism" har färgats av de kristna missionärer som först myntade begreppet.

Finskans "tietäjä" är ett till innebörden med det sibiriska "saman" besläktat ord, "literally: 'one who knows'" (Stark 2016, s. 373). Etnologen Laura Stark (ibid) skriver att "tietäjä" var en kombination av "seer, healer, and magic-worker" och att tietäjä-institutionen överlevde som längst i norra Finland och i Karelen. Tidigare litteratur tyder dock på att "tietäjä", som fenomen, fortfarande var en följeslagare när 1900-talets finnar korsade Atlanten. Antropologen Matt T. Salo skriver så sent som 1973: "A finnish tradition of magic still exists and is practiced in Canada, but mainly as a covert activity" (s. 18). Kulturgeografen Gabriel Bladh (2008, s 236) använder "tietäjä" och "schaman" som likvärdiga begrepp i en artikel som utgår från finnskogarna omkring Sunne, Värmland. Bladh (ibid) skriver: "beliefs, myths, and ritual practices were part of the why and how things were done in the landscape". Det han bygger dessa tankar på är Carl Axel Gottlunds (cf. 1986) möten med skogsfinnar i trakterna kring Sunne 1821. Här kommer vi återigen in på Walter Ongs (cf. 1982) tanke om att den muntliga kulturen spann trådar som gjorde landskap och människa ontologiskt oskiljbara. Pentikäinen framhäver annorstädes att det återkommande har konstaterats, i "refugee studies", hur människors "religiösa symboler" tenderar att stärkas när de utsätts för stress och påfrestning i nya miljöer (2003, s. 89). Pentikäinen (1995, s. 293) menar att en viss migration var nödvändig då svedjebruket utarmade jordarna: "Medieval sources state that Karelian peasants moved every ten or twenty years. Thus an integral aspect of their life-style was the willingness to migrate when necessary". Att "religiösa symboler" förstärks vid förflyttning kan förklara varför det var Carl Axel Gottlund, och inte Elias Lönnrot, som först skrev ner Sampo-diktning efter att Maija Turpoinen 1817 hade sjungit runor för honom i Dalarnas finnskogar (Pentikäinen 1999, s. 32). Kalevala sammanställdes och samlades in av Elias Lönnrot och skulle bli Finlands "nationalepos". I Kalevala är "Sampo" det mest mytiska elementet och mycken kalevalaforskning har lagts ner för att besvara vad Sampo innebär. Att Sampo-cykeln ofta sjungs gemensamt med partier där världens skapelse skildras har fått A. A. Borenius (1846-1931) att mena att Sampo är ett annat namn för solen (s. 33). Den norske skogsfinnen, tillika skogsfinska forskaren, Per Martin Tvensberg (1986, s. 57) ställer sig samma fråga och ger ett liknande svar: "Den kan bringe allslags livsforfødenheter. Det kan vara huuhta som beskrivs i de gamla rune-sangene". Jag håller fast vid dessa tolkningar när jag senare tar mig an den mest särpräglade av skogsfinska svedjemetoder. Det vill säga Tvensbergs Sampo; huuhta. Sjungandet, dyrkandet av solen, eller "Sampo", och den

mustiga berättarkonsten som ingår i detta påminner även om andra kulturer; exempelvis guayakis i Brasilien (cf. Clastres 1984, s. 99ff).

Pentikäinen (1999; cf. Bonser 1917; 1928) menar att Lönnrots "Kalevala" är fylld av schamanistiska element och att Väinämöinen, Ilmarinen och Lemminkäinen, samtliga centralgestalter i den finska folkkulturen, agerar just som schamaner. Kalevala-runorna sjöngs fram för Lönnrot och forskare har slagit fast att han själv "hittade på" två procent av verserna i verket (s. 2). Stora delar av dynamiken och kulören i de levande sångerna måste oundvikligen förloras när de skrivs ner. Tim Ingold (2009, s. 91) citerar i en artikel konstnären/filosofen Paul Klee: "'Form is the end, death', he wrote. 'Form-giving is life'". Precis som Kalevala-runorna blev färgade av den sjungande aktörens ålder, humör och sinnesstämning, på samma sätt färgades den insamlade och nedtecknade Kalevala av Elias Lönnrots person (Pentikäinen 1999, s. 47). Sjungandet och traderandet av arbetssånger beskriver Ädel Gjøstein Blom (1977, s. 16) på följande vis:

De lærer en metode for komposisjon, og de lærer en rekke fortellinger. Gjennom denne metoden rekonstrueres fortellingen for hver gang den blir sunget. Sangerne gjensker det vesentligste i fortellingen, men med individuelle tillegg, og strukturerer fortellingen i øyeblikket. Dette er mulig fordi tradisjonelle formler, rim og rytmiske mønstre er kjent. Idéen i fortellingen blir ikledd dette tradisjonelt, poetiske språket. Tradisjonsbærerne kan tenke i dette språket like raskt som vi tenker i og bruker vårt prosaspråk. Det poetiske språket, den bundne formen, er m.a.o. et eget språk i språket.

Med skriftkonstens förment "högkulturella" status skapar detta en återvändsgränd för den icke-skriftliga kulturen. Efter Lönnrots publicering av "nationaleposet" skulle alla runosånger få en tydlig skriftlig referenspunkt - åtminstone för de boklärdade - som de därefter skulle vägas och mätas mot. Detta på samma sätt som Maximilian Axelson (1852 [1978]) under sin vandring i Värmlands finnskogar skulle knorra över att bönderna och skogsfinnarna inte talade som man skriver utan på dialekt. Här är det värt att upprepa Cipollas (1970, s. 8) tanke som säger att "skrivkonsten" som sådan hör ihop med stadsbildning och handel, men vi kan nu också tillfoga Deleuze och Guattaris (2004, s. 429) fortsättning: "Royal science is inseparable from a 'hylomorphic' model implying both a form that organizes matter and a matter prepared for the form; it has often been shown that this schema derives less from technology or life than from a society divided into governors and governed, and later, intellectuals and manual laborers".

"Imperial science" och dess framryckningar, för att tala med Deleuze och Guattari, avsåg att allt mer definiera hur man i "periferin" relaterade till landskapet och skogarna; det vill säga hur livet gestaltades som sådant. I hela Europa spelades liknande scener och narrativ upp sig. I Frankrike skrev "upplysningsmannen" Charles Pinot Duclos 1750: "those who live a hundred miles from the capital, are a century away from it in their modes of thinking and acting" (Pratt 1992, s. 35). På samma sätt kunde den store sociologen Émile Durkheim (1893 [1984], s. 215) mena att industriarbetaren är mycket mer intelligent än bonden, och att anledningen till den myckna psykiska sjukdomen i staden beror på att stadsmänniskan har en mycket mer delikat hjärna i jämförelse med den simpla och råa befolkningen på landet.

Skriftkulturen och det urbana liknade en organism och dess framåtrörelse skulle skrivas ovanpå den muntliga kulturens kroppar och landskap. Det cykliska, repetitiva och relationella, till årstiderna och solen rytmiskt bundna, skulle styckas upp och göras om till geometriska och mätbara enheter. Den muntliga kulturens "artefakter" skulle systematiseras och ställas ut som något evolutionärt förgånget på museum, som ett förment passerat stadium. I staden var negationen av det somatiska och det icke-skriftliga tydligast. Med pariskommunens fall 1871 följde utrensningarna som specifikt riktade in sig på arbetarna i revolten: "An officer interrogated a man at a barricade on rue Houdon: 'Who are you?' 'A mason', the man replied. 'So, now it's masons who are going to command!' The officer shot the man dead on the spot" (Merriman 2015, s. 210). Utrensningarna av arbetare 1871 talar samma språk som de ovan omtalade "häxprocesserna". Här är det också värt att påminna om den kristna kyrkans uppfattning om staden, som hade anspråk på att vara en spegelbild av den "himmelska staden Jerusalem" (Herva 2012, s. 76), samtidigt som schamanistiska och relationella ontologier är högst icke-urbana och den yttersta negationen av staten (cf. Clastres 1984).

Med detta sagt får vi troligen nöja oss med att det endast finns indicier till något som kan kallas "schamanism" hos skogsfinnarna. Tillkomsten av en stark svensk stat och Europas maktpolitiska homogenisering under "häxprocesserna", det vill säga "imperial science" par excellence, gjorde sådana relationer till omvärlden, och andevärlden, allt mer problematiska. Det livskraftiga runosjungandet i finnskogarna och arkeologiska belägg (cf. Welinder 2014) för husoffer, björnritualer och annan "folkstro" kan vara möjliga spår.

Historiska arkeologer som Vesa-Pekka Herva och Timo Ylimaunu

(2009, s. 234) har gjort en omtolkning av "folktro" som ett konventionellt begrepp och menar att "folk beliefs were inextricably embedded in the local mode of perceiving and engaging with the material world in everyday life". Dessa forskare uppfattar tanken om 1600-talets svenska och finska allmoges som varande djupt försjunkna i en protestantisk kristen tro som en grov förenkling (s. 236). "Folktro" bör, menar de, inte förväxlas med varken metaforiskt eller religionsliknande tänkande utan bör istället ses i ljuset av nylig antropologisk diskussion om relationism och relationellt tänkande (s. 234f). Å andra sidan hänvisar samma forskare till den kände prästen Lars Levi Laestadius som satte in "folktron" i ett sorts bibliskt ramverk (s. 238). Detta nyanserar något styrkeförhållandet mellan Deleuze och Guattaris "imperial science" och "nomad science".

Om "nomad science", vilket runo-sjungandet är ett uttryck för, och "imperial science", som en stark stat är ett uttryck för, därmed möjliggör olika former av ontologier både i periferi och i centrum, torde ett försvinnande av schamanen/tietäjä korrelera med framväxten av den allt mäktigare staten. Runo-sjungandet sägs ha upplevt en renässans precis före Lönnrots insamling och inventering (Pentikäinen 1999, s. 86). Möjligen var den här renässansen ett form av motstånd och ett försvar för den muntliga kulturens ideal. Finnskogsresenären Torsten G. Aminoff (1838-1881) menade i "Tietoja Wermalannin" ("Uppgifter om Värmlands finnar") 1871 att de bästa runo-sångarna hade emigrerat till Amerika (Virtaranta 1986, s. 84).

Många är de forskare som direkt, eller indirekt, associerar det skogsfinska med "schamanism" (e.g. Jordan & Kaups 1989; Pentikäinen 1995, s. 297f; Tvensberg 1995b, s. 286f; Bladh 2008, s. 236; Alanen 2012, s. 68; Fur 2014, s. 61). Trots detta dominerar "folktro"-narrativet fortfarande i den skogsfinska forskningen.

Om indicierna för en eventuell "schamanism" är något dunkla - men på intet vis därför bör negligeras - borde det vara mindre problematiskt att tala om olika grader av "relationism" i de skandinaviska finnskogarna, och sedermera i Delaware. Det som "schamanism" och "relationism" har gemensamt är att de tenderar att kvävas under "royal science". "Upplysningen" som sådan kan sägas ha fördunklat denna relationism (Hornborg 2016, s. 7). Hornborg (2006, s. 23) menar att "modern alienation and social disembeddedness" försvårar en sådan relationell ontologi, men konstaterar samtidigt att vi alla föds "för-moderna". Det som Deleuze och Guattari (cf. 2004) benämner som "royal science",

"imperial science" och "state science" försöker dock med alla möjliga medel att reducera sådana relationella världar. Vetenskaplig objektivism förnekar dessa relationella och ömsesidiga band - det vill säga mellan "knower" och "known" - som möjliggörs av en relationell eller en animistisk ontologi (Hornborg 2006, s. 27f). "Landskapet är människor, och människorna är ett landskap" har Welinder (1992, s. 48) skrivit om en sådan relationell värld. Animism är besläktat med fetischism och Hornborg (2006, s. 29) gör en snäv men användbar distinktion som säger att där animism tenderar att animera/besjåla levande väsen, som träd, har fetischism en benägenhet att animera/besjåla döda ting, som stenar och maskiner. En sådan uppdelning är nödvändig då den också möjliggör en förståelse av konsekvenserna av animism respektive fetischism.

Apropå en sådan animism så klagade biskopen Mikael Agricola i mitten av femtonhundratalet på de finska böndernas "träddyrkan"; men det skulle dröja till 1686 då det första skriftliga förbudet fick laga kraft i den nya kyrkolagen (Herva 2012, s. 78). Särskilda träd - vad jag uppfattar som vårdträd - hade en specifik betydelse för hushållets välmående (s. 79). Man gav offer vid trädet för att vidmakthålla en god relation till hushållets ande (ibid). Detta ömsesidiga utbyte med offer bör förstås relationellt, menar Herva (2012), och istället för subjekt-objekt-bör de förstås som subjekt-subjekt-relationer. Relationismen imploderar därmed den konventionella cartesianska dualismen vilket gör det möjligt för Herva (ibid) att konstatera att dessa människor troligen uppfattade trädet som en levande och kännande organism, varelse, som det gick att kommunicera med. Relationen som sådan var därför socialt ömsesidig och av uppenbar stor betydelse. Vid husoffer (cf. Welinder 2014), skriver Herva (2010, s. 448), gjordes timmerhuset till något mer än ren materia; offret upprättade återigen en specifik social relation vilket gjorde att huset som sådant kunde uppfattas som ett subjekt. Ett hus kan på så sätt ses som ett socialt myller, men också som en protes, en förlängning, av de människor som bebodde och skötte om dem; kanske främst av de som en gång byggde dem. Timmerstockar återanvändes också i nya timmerhus vilket kan sägas ha fört med stockens alla gamla "sociala relationer" (s. 449). Husoffer och andra liknande artefakter bör inte ses som isolerade uttryck för "vidskepelse" utan mer som dynamiska manifestationer för hur människor korresponderade och levde i samexistens med sina hus (Herva 2012, s. 81). Herva (2010, s. 445) hänvisar till en antropologisk studie (Knight 1998) som menar att träd får ett "second life" när de blir trä, timmerstockar och hus. Utifrån ett relationellt tänkande ser man här också möjligheter för en sorts animerad "anfäderskult" i trädets "second life". I jämförelse med en sten, eller ett stenhus, är en timmerstock, eller ett timmerhus, mer levande och

har en närmre relation till solen och fotosyntesen. Relationen till landskapet som sådant är upplyst.

5. Pehr Kalm i skriftkulturens centrum (utilitarism)

Kalm's condemnation contained a strong political undercurrent. The divine utility of nature required expert management (Jonsson 2013, s. 124)

"Sedan under Stora ofreden ryssarna blivit herrar i Finland, lämnade många av finlandssvenskarna hus och hem och sökte sig över Bottenhavet till Sverige. Bland dem var prästen vid Korsnäs kapell av Nerpes s:n i Österbotten GABRIEL KALM med sin hustru. De funno i likhet med många andra flyktingar en fristad i Ångermanland, där kapellanen i början av 1716 dukade under och sonen PEHR efter faderns död föddes" (1951, s. 5). Så inleder Carl Skottsberg sin biografi om Pehr Kalm. Ryssarna ockuperar Finland mellan 1713 - 1721, under slutfasen av det stora nordiska kriget (1700-1721), och Kalm är två år när Karl XII skjuts till döds i Norge 1718. Som ett östersjöimperium hade Sverige-Finland gjort sig beroende av externa åkerarealer (cf. Myrdal 2007). När Sverige-Finland förlorar de baltiska provinserna är stormaktstiden över.

Det stora nordiska kriget föregicks av hungersnöd i Finland 1695-1697 där mellan en tredje och fjärdedel av befolkningen gick under (Braudel 1982, s. 64). Dödstalen - som i kombination med svält berodde på bland annat dysenteri och tyfus - var högst i de fattigaste delarna av Finland enligt historikern Mirkka Lappalainen (2014, s. 440). Det är alltså ett samhälle i kris - med en tydlig centrum/periferi-problematik - som Pehr Kalm föds in i och som också sätter agendan för hans framtida akademiska karriär.

Efter den "Stora ofreden" flyttar familjen Kalm till Vasa där Pehr studerar vid stadens trivialskola (Skottsberg 1951, s. 6). Vi kan anta att trivialskolan i Vasa blickar tillbaka mot Rom precis som den trivialskola som den tyska historikern Ernst Moritz Arndts besöker i Västerås 1804. Där konstaterar han att studenterna läser Julius Ceasar, Florus, Plinius, Justinus, Ovidius, Martialis, Virgilius, Horatius och Cicero (Arndt 1807 [1994], s. 71ff). Under sin amerikaresa skulle Kalm bland annat bära med sig Euklides i sitt "handbibliotek" (Skottsberg 1951, s. 110).

Efter att östersjöimperiet hade imploderat vänder kronan blicken

inåt landets gränser (Magnusson 1999, s. 250). Merkantilismens fokus på handelsbalans blir allt viktigare och är också en viktig parameter i Pehr Kalms resa till Amerika. Ett av målen var att lyxvaror som silke skulle produceras inom nationen. En självförsörjande ekonomi av bonde- och hantverkshushåll blev därmed ett problem för de merkantilistiska intressena som var pådrivande vad gällde kommersialiseringen av landsbygdens livsvärldar. Politiken var inte ny, redan på 1600-talet hade man försökt locka till sig folk till städernas gesellschaft:

Landshövdingen i Öster- och Västerbotten beskriver stadsbyggandets problem år 1688. Han beklagar sig över att det inte går att få in hantverkarna i städerna 'emedan ther i landzorten bönderna arbeta ått sigh sielfue, snickra, smidha, sy, giöra skoor etc' (Werne 1993, s. 183).

Den globala landsbygdens livsvärldar som skulle läggas under den utilitaristiska och den euklidiska geometrins slägga hade en specifik bondemoral som antropologen George M. Foster (1965) har kallat "The Image of Limited Good". Denna moral tolkar resursförbrukningen lokalt som ett nollesummespel. Foster (1965 s. 297) menar att utifrån denna bondemoral kan en individ eller familj endast stärka sin position på bekostnad av andra människors del av den begränsade kakan. Denna moral kan även skönjas vid svält i finnskogen. Axelson (1852 [1978], s. 79) skriver:

När barnen så der lemnas ensamma i hemmet och den knappa kosten börjar tryta, då – berättade qvinnan – inträder alltid det förhållande, att den äldre af de små sjelfmant tar den mindre portionen, hvarföre också hungersdöden vanligen träffar denne först.

Axelson (s. 78) beskriver vidare hur denna moral fungerar mellan hushåll:

Utom gubben i Kanaanstorp tycktes flera af Hjerpelids-boerna vara välbergade; men i kringliggande skogstorp var det fattiga folket så mycket talrikare. Dessa backstugusittare eller 'husfolk' såg jag oupphörligt gå ut och in hos de bättre lottade, der matmodern alltid helsade dem välkomna och vanligen bjöd dem plats längst fram i stugan. Utan traktering gick sedan ingen derifrån.

I "upplysningens" London betraktar Kalm (1966, s 275f; c.f. 256f) en annan form av morallag:

at förekomma att tiufvar ej så lätteligen måtte kunna klyfva öfver muren, hade man öfverst på den samma smetat leer til et quarters högd, samt 1. å

2. kvarters tiocklek; uti detta ler har man allestädes, då det ännu var rått och nyss lagt på muren, instuckit härts och tvärts en myckenhet utaf stycken och bitar af sönderslagna bouteiller, glas, glasflaskor, och dylikt, som vända hvassa kanter upp åt och mot alla sidor, gjorde, at ingen, som hade lust at klyfva öfver muren, kunde med bara händerna taga fäste uppå den samma, utan at dessa hvassa och kantiga glasbitar skulle ju rifva hans händer alt sönder; och der han vid öfverklyfvande skulle råka at sätta sig på muren, torde han ej så snart derefter klöjas akter ut.

Bondekosmologierna var därför ett problem - då som nu - för den politik som formulerades i "centrum". "Nyttighetspredikanten" Pehr Kalm (Skottsberg 1951, s. 249) kan inte förstås om man inte belyser den här konflikten. "Nytta" som begrepp kan här endast ses som något partikulärt, tillhörande en centrumdiskurs à la "state science", och korrelerar därför med "behovet" av en inhemsk lyxproduktion. En sådan lyxproduktion noterade Kalm (1746 [1977], s. 212) under sin "Västgöta och bohuslänska resa": "Kållanden voro knappt halvp parten så som tobaksplanteländen, så kan penningekärleken göra folket omhugsna". Cash-crops och penningen skulle bli allt mer centrala för människorna i obygden i när och fjärran.

"Penningekärleken" skulle också göra Kalm from som ett lamm. 1) När ställningen som professor i ekonomi utlystes vid Åbo universitet var Kalm inte sen med att erbjuda sig att använda den eventuella professorslönen för att finansiera den amerikanska resan som samtidigt var under förhandling (Skottsberg 1951, s. 78). I ett senare brev framkommer det att Kalm är villig att skänka sitt liv för att gagna fäderneslandet om professuren tillfaller honom (s. 85). När Kalm väl har fått sin professur och är hemkommen från Amerika vill han ändå ha professorslönen in toto. Skottsberg (s. 149) skriver: "Det var väl inte så mycket bevänt med Kalms ädelmod som han lät påskina". 2) När Linné 1745 vill skicka Kalm som skeppspräst till Kina skriver han i ett brev att "han [Linné] önskade gerna få sätta kragen på mig och sända mig dit [...] iag wore nog nögd dermed, endast iag wore säker, det iag finge bränna upp krage och kappa så snart iag komme tillbaka" (s. 92). När Kalm hemma i Åbo återigen uppmanas att vigas till präst svarar han i ett brev: "Nej, Högvärdige Fader, det blir jag i ewigheten aldrig" (s. 175). Senare ska Kalms haltande ekonomiska situation fälla utslaget och han tvingas därmed att krypa till korset för att bli prästvigd (s. 206). Skottsberg (ibid) noterar att en avhandling skriven under Kalms presidium kan tolkas som en apologi: "Enfaldiga tanckar, wisande hwad en präst kan bidra til oeconomimens uphjelpande"(!)

Pehr Kalm hade fått sina studier vid Uppsala universitet

finansierade av baron Sten Carl Bielke (s. 7). (Denne Bielke ingick också i den grupp som grundade den kungliga vetenskapsakademien 1739). Innan Kalm skrivs in vid universitetet 1741, och blev en av Linnés "favoriter", hade han företagit olika resor med naturvetenskaplig inriktning som hade bekostats av Bielke (ibid). Kalm bor på Bielkes gård (Löfstad) utanför Uppsala i sju år och administrerar emellanåt all trädgårdsskötsel när baronen är borta. Fröer som har insamlats under olika resor provsås där och Löfstad kan liknas vid det koloniala Kew Gardens i miniatyr. Kalm skriver brev till Bielke om alla de fröer som han samlar in: "Frön, som mit дума påfund tycker vara nyttiga krafsar jag ihop så mycket jag hinner" (s. 47). Allt skulle hemföras till fröanstalten vid Löfstad gård och göras "nyttiga" för fäderneslandet. Uppsala skulle även bli ett centra för utprovning av jordbruksredskap och så sent som under tidigt 1900-tal försökte man här ta fram "den perfekte lien" (cf. Myrdal 2005) – en uppenbar oxymoron vilket alla inser som har ägnat sig åt lielåtter i skiftande terräng – vilket tillsammans med Kalms otaliga misslyckade hugskott (Hollsten 2010, s. 251) kan ses som ett exempel på statens storskaliga, repetitiva och klumpiga rationalitet.

Den "perfekta lien" korresponderar dock väl med "Royal science" som skulle förändra landskapen till isotropa ytor (vilket kortfattat reducerar landskapets forna myller av relationer till ett absolut minimum). Detta underlättar införandet av "euclidean space" i relationen mellan människa och landskap (cf. Olwig 2015).

På alla sätt och vis skulle denna imperialistiska epistemologi fördunkla den globala landsbygdens relationella tänkande. Denna epistemologi delades också av handelskompanierna och det är därför inte undra på att det privata "ostindiska kompaniet" med säte i Göteborg erbjöd Linnés apostlar fria resor (Pratt 1992, s. 25). Utbytet för dessa handelsbolag var den kommersiellt lönande kunskap som "apostlarna" producerade (s. 34). "I consider the classificatory schemes of natural history in relation to the vernacular peasant knowledges they sought to displace", skriver Pratt (s. 5). Med en sådan epistemologi kunde borgerskapet i städerna ingripa allt mer i hur jordbruket skulle skötas. Detta för att "rationalize production, increase surpluses, intensify exploitation of peasant labor, and administer the food production on which the urban centers utterly depended" (s. 35).

Detta klassbaserade förhållningssätt framkommer med allra största tydlighet i både Kalms och Linnés reseskildringar. Linnés "Skånska resa" (1751 [2005]) är en kavalkad i överlägsenhet vad gäller

relationen till de skånska bönderna, men även den lismande, inkännande och smått patetiska relationen den store botaniker har till herrefolken på de skånska godsens och slotten. Som en generell regel i dessa reseskildringar är bönderna en namnlös massa, samtidigt som herrefolkens och societetens individer konsekvent är namngivna. Under Kalms resa i Nordamerika där det råder en relativ avsaknad av "herrar" blir istället indianerna de primärt namnlösa (Fur 2009, s. 58). Man blir därför inte förvånad när Pehr Kalm anstränger sig för att förlöjliga bondekulturens "vidskepelse" samtidigt som han själv reproducerar en annan magi som utgår från herrefolken. På så vis kan Kalm vid ett besök hos "Herr Knut Bildt" erkänna dennes medikament för att bli kvitt iglar hos får. Kuren går ut på att skära upp ett får för att få ut en lever som är fylld med iglar och sedan lägga denna i en ugn för att slutligen pulverisera dito. Därefter slås detta i vatten som fåren ska dricka av, och – hokus pokus filiokus – så blir fåren friska (1746 [1977], s. 157f). Vid ett annat tillfälle – i "Västgöta och bohuslänska resa" (1746 [1977]) – återberättar Kalm vad som har sagts under en middagsmåltid om andra lyckade fårdieter. Kalm (s. 178) skriver att "emedan jag året förut hört samma berättelse av fru directeurskan Ström vid Söderfors bruk nästan med samma ord", och fortsätter att gillande beskriva en häxbrygd, bestående av bland annat stenkol(!), som ska ges till fåren på fastande mage om morgonen. Senare vid ett besök hos "herr sergeanten Ahlsing" får Kalm (s. 189) höra hur denna har skjutit ett djur som enligt utsagan hade varit en hybrid mellan en räv och hare(!) "Framfötterna hava varit rävfötter men bakfötterna så alldeles lika en hares" (ibid). Rävharen hade sergeanten stoppat upp och skickat som en gåva till kungen i Stockholm (ibid). Därefter följer Kalms teorier som försöker belägga det sannolika i en sådan historia (ibid). Att Kalm och Linné umgås med dubbla måttstockar och att dessa är en förutsättning för deras epistemologiska klyvnad mellan cerebrala herrar och somatiska plebejer tål att understrykas.

Kalms reseskildringar från sin amerikaresa skulle få olika mottaganden. I en av de franska översättningarna skrevs det i förordet att Pehr Kalms kvantitativa och torra språk möjligen kunde roa svenska läsare, men hur skulle mottagandet bli i Frankrike där andra krav ställdes:

Om man hade nöjt sig med att följa honom steg för steg, roat sig att med honom genomströfva alla gator i en stad, uppgifva deras namn, mäta husens höjd och djup, räkna deras våningar och fönster, så huru skulle dylika lektyr ha kunnat vinna allmänhetens tycke? (Kalm 1756 [1910], s. XVII).

Pehr Kalm använde ett måttssystem som kan sägas utgått från en

någorlunda mänsklig skala (cf. Sale 1980 [2007]):

Själva begränsningen tycktes vara 2 à 3 muskötskott lång" (1746 [1977], s. 124); "Elfvens bredd en mihl vid pass ofvan Gravesend var ungefär 3 à 4. musquet - skott, eller 600. steg; /:ungefär så långt som iag kunnat med en sten kasta i 3. gånger.:/ (s. 118).

Dessa mått kan jämföras med de skogsfinnska "näfverskomil" och "kyndelmil" (Axelson 1852 [1978], s. 70).

När man läser Linné och Kalm märker man att stenhushuset har en särskild plats i deras hjärtan. Linné beskriver målande och detaljrikt stenhushuset som herrefolket bebor i sin "Skånska resa" (cf. 1751 [2005]). Kalm (1966, s. 148) beskriver å sin sida hur bönderna i England har stenhushuset som gör att "herregårdar" i Sverige och i Ryssland likna "bonde-kojor". "Ögonen blefvo denna dag uttröttade på oss at se den stora myckenhet af präktiga byggningar af sten", "Skiöna stenhushuset hörande til gentlemen och andra voro strödda här och der emellan trädgårdarna", skriver Kalm (s. 257; s. 286). Stenkolen upptar även en särskild plats hos dessa herrar. Linné skriver att den engelska stenkolen föredras framför den svenska i Skåne (1751 [2005], s. 202). Kalm har som vi sett ovan redan rekommenderat stenkolen som en speciellt lyckad diet för får, men han menar också att askan från stenkolen är "makalös giödning" (1966, s. 137). Kalm noterar även den tjocka stenkolsröken över London (s. 298), och när Kalm besöker Sir Hans Sloane berättas det för honom att botaniska trädgården i Chelsea är förlagd där "emedan man vet, at en stor hop örter ej kunna trifvas i London för stenkåhls rökens skull" (s. 343f). "Det bränsle, som snart sagt endast och allena brukades i London, var stenkåhl", skriver Kalm (s. 136), men det framkommer även att inte heller hovet eller "de förnämsta herrarna" trivas i stenkolsröken utan föredrar en exklusiv vedeldning hemmavid (ibid).

Här finns tendenser till all dagliga fenomen som återfinns i vår "moderna" värld där de som har råd köper sig fria från industriavfall, stenkolsrök, gifter i mat, men det tycks också ske en glidning bort från en mänsklig skala mot en mer abstrakt inramning av både tid och rum. En mänsklig skala kan här få bli definierad av det dagliga inflödet av solljus som via fotosyntesen skapar grönska i gräs och i träd ("flow"). Den abstrakta / ingenjörsmässiga tiden - som svårligen går att överblicka - är den solenergi som först efter miljontals av år har komprimerats och ackumulerats för att kunna bli stenkolen ("stock"). Linné och Kalms fäbles - eller fetisch - för stenhushuset och stenkolen kan tyda på att skogsfinnarnas animerade trädskulptur ("flöde") inte är förenlig med

en abstrakt och ontologisk naturalism ("förstockning"). I en mänsklig skala är heller inte en linjär och irreversibel förbränning av geologiskt lagrad solenergi/exergi förenlig med mänsklig överlevnad som är evolutionärt anpassad till ett cykliskt, repetitivt och pulserande inflöde av solljus.

6. Skogsfinnarna reser västerut

I norra Savolax skulle savolaxarnas nybyggarverksamhet tillta på 1530-talet. Detta företag berodde dels på att det existerade en överbefolkning i relation till åkerarealen i Savolax, enligt historikern Mauno Jokipii, men även på grund av att man hade lärt sig en ny svedjeteknik - "huhuhta" - från öster som tillät ett svedjande av granskogar (s. 19f). En annan skoglig teknik som tycks ha kommit österifrån är knuttimringen (Andersson 2016, s. 12). Knuttimringen föregick "huhuhta" med över femhundra år i Sverige-Finland och skulle bli en betydande följeslagare under den skogsfinnska rörelsen västerut (Kero 1986, s. 122). Senare skulle vasakungarna uppmuntra till nykolonisation för att på så vis utöka skattebasen inom landet (Wedin 2007, s. 221). Gustav Vasas son Hertig Karl (Karl IX) skulle ägna sig åt "prov- och demonstrationssvedjande" och insåg därmed hur mycket högre avkastning ett sådant näringsfång hade (Broberg 1988, s. 39). Han uppmanade därmed allmogen i Värmland 1587 "att fälla och röja så mycket skogsmark som kunde besås med en tunna råg" (ibid). I de områden som den savolaxiska skogsfinnska migrationen utgick ifrån pågick det ständiga krig mellan Sverige och Ryssland. Olika svenska kungar hade under stora delar av medeltiden bedrivit en expansionspolitik i dessa trakter (Jokipii 1995 s. 17). En del forskning tyder på att många av finnarna som rörde sig västerut hade "rymt från knektutskrivningar eller deserterat från hären" (Stenman 2001a, s. 29). När finnarna väl hade påbörjat sin etablering i Värmland och begärde "utsyning för en plats av nybygge" var nämnden på tinget ofta skeptiska då dessa inte var bekanta med den skogsfinnska storsvedens (huhuhta) potential (Broberg 1988, s. 35). I Värmland hade allmogen sedan gammalt svedjat, röjningsbränt, men den av skogsfinnarna introducerade storsvedstekniken - huhuhta - av granskogar var något nytt (s. 36).

Den som förklarar huhuhta bäst - mig veterligen - är den norske skogsfinnen Per Martin Tvensberg:

Huhuhta kunne gi 120 fold i jomfruelig granskog. Grana vokser på den besta jorda, og den brenner opp fullstendig, så det blir mye aske. Aske og regn gir lut som nøytraliserer den sure konserverende jorda, så mikroorganismene kan utnytte næringsstoffene. Den sure jorda har gjennom

tidene lagret store mengder næring som nå omdannes til gjødsel for planter. Rugen utnytter disse gode vokstvilkårene [...] (1986, s. 42)

Gammel granskogsbotten består av et 20-40 cm tjukt råhumustäcke av opplagret halvråtten surt organisk materiale med et lag svart jord under. Dette store næringspotensialet vokser og lagres så länge surheten i skogsbotten opprettholdes (1995a, s. 114)

Enligt Tvengsberg är det endast korpiruis, det vill säga svedjeråg, bland våra sädesslag som kan tillgodogöra sig den smått explosiva näringen i storsveden (huuhta) (1986, s. 42). Det här specifika svedjebuket tog cirka fyra år i anspråk och gjorde sig bäst i en sydvästlig sluttning där det även fanns naturliga brandgränser i form av "vatn, myr eller frodig lövskog" (1995a, s. 109). Man fällde vanligtvis skogen i april för att sedan låta (svedje)fallet ligga och torka till det tredje året då man tände på för att sedan så rågen i askan (ibid). Vid optimala förhållanden kom regnet direkt efter att man hade sått; rågen mådde dessutom bra av svedens eftervärme (s. 115). Tvengsberg menar att huutha vid bränning krävde större arbetsstyrka än vad behövdes i det konventionella åkerbuket:

Organisering av arbeidet hadde faste former. Hele storfamilien måtte samarbeide for å få svedjefallet klarert. Både kvinner og barn var med. Storfamilien holdt seg derfor langt opp i vårt århundre (1986, s. 44).

De riktigt stora skördarna skedde främst initialt vid kolonisationsskedet då det fanns ett överflöd av jungfruliga skogar (Bladh 1995, s. 56). Detta sammanföll också med ett skede där tillräcklig arbetskraft fanns att tillgå (ibid). Efter rågskörden följde gräs- och pionjärträdstillväxt på sveden som möjliggjorde bete liksom allsköns näverslöjd. Richard Broberg (1988, s. 40f) – själv värmlandsfinne – understryker de multifunktionella dimensionerna som bar upp det skogsfinnska svedjebuket. Det vanliga förloppet för ett svedjefall var: barrskog → sved → äng → hedmark (lövskog) → barrskog. Men många finnar flyttade vidare innan sveden åter blev barrskog. Broberg (s. 23) menar att "bosättningarna i de värmlandska finnskogarna utgör slutfasen av en lång rad förflyttningar mot väster över den skandinaviska halvön".

Tvengsberg kopplar spekulativt samman den skogsfinnska expansionen med perioden som har kallats den Lilla istiden (1550-1650) och menar att på grund av att skogstillväxten då gick ner fick svedjefinnarna lov att utöka sina svedjefall för att kunna få ett ekvivalent skördeutslag (1995c, s. 64). De initiala "skördeundren" kan förklara – tillsammans med en allt skevare beskattning –

varför de skogsfinnska byggnaderna går från stora till små från 1600- till 1800-talet i den av Tvengsberg undersökta norska finnskogen (1995c, s. 62f). (Detta kan jämföras med berättelser om hur boskap gick från större till mindre i Delaware (Kalm 1988, s. 238)). En viktig parameter för rörelsen västerut kan därför för svedjefinnen vara sökandet efter jungfruliga barrskogar. I en studie från norra Värmlands finnskogar visar det sig att storsvedjorna initialt var ett utbrett fenomen under 1600-talet men att näringsfånget därefter skulle falla över i "ett agrarsamhälle med betoning på boskapsskötsel" (Bladh 1995, s. 49). Det skogsfinnska näringsfånget skulle således med tiden närma sig det svenska. Men för vissa blev inte finnskogen i Värmland någon definitiv slutfas i rörelsen västerut.

Arbetskraften som krävdes vid en storsvedja möjliggjorde fenomenet med lösfinnar och löskonor (Wedin 2007, s. 252). Dessa tillhörde obundna konstellationer och uppgick emellanåt i rörliga svedjelag som delade upp rågskörden efter arbetsinsats (ibid). Wedin (ibid) skriver att "i östra Finland fanns traditionen att arbetsinsatsen var viktigare än äganderätten och möjligen bar man med sig det synsättet vid migrationen". En sådan arbetsorganisation var dock inte förenlig med den svenska statens rättspraxis (ibid). Svedjebruket som sådant hamnade också i konflikt med brukspatronerna som behövde träkol till sina bruk. 1638 kom ett svedjeförbud som ledde till turbulens i tingsrätterna (Welinder 2016, s. 10; cf. Jonsson 1989). Ytterligare åtgärder via skogsordningen, som ville begränsa svedjebruket, kom 1647 och 1664 (Broberg 1988, s. 39). Inga av dessa direktiv riktades specifikt mot skogsfinnarna (ibid; Bladh 1995, s. 51). Skogsområdena vid bruken lär ha kontrollerats hårdast, men annars fortsatte svedjebruket på skogarna (cf. Jonsson 1989). Richard Brobergs far brände sin sista storsveda så sent som 1880 i Östmarks socken (s. 40). 1641 hade det dock kommit ett mer explicit förbud som förbjöd hållandet och härbärgerandet av lösfinnar samt att göra "svedjeköp" med dessa (Wedin 2007, s. 252).

Att uppfatta svedjebruk som något skadligt är inte endast brukspatronernas och statens påfund - "imperial science" - utan är en åsikt som delas av stora delar av historikerkåren. Pehr Kalm-historikern Laura Hollsten (2010, s. 245) skriver: "Det är emellertid känt att också jägare och samlare [sic] tidvis påverkat sin omgivning skadligt, t.ex. genom svedjebruk, även om deras livsstil sällan gett upphov till radikala förändringar i ekosystemen". Ett sådant resonemang har en resonansbotten i Linnés och Kalms redan påtalade dubbla epistemologiska måttstockar. Hollsten (ibid) visar också prov på en evolutionär kultur-determinism när hon påstår att "invaderade folk, också när det

gäller jägare-samlare, medför alltid [!] större påverkan på ekosystemen än lokalbefolkningar som anpassat sig till omgivning under en längre period". Romarrikets fall, exempelvis, betydde säkerligen en välbehövlig paus för de "ekosystem" som var kopplade till det imperialistiska maskineriet och till det som William Morris (cf. 1907) har kallat för "useless toil".

*

År 1638 hade den svenska kronan med holländsk hjälp startat en handelsstation i Delaware på andra sidan Atlanten (Kero 1986, s. 115). Det kortlivade "Nya Sverige", som kolonin döptes till, skulle efter ett överfall övergå i holländska händer 1655. Kronan hade svårt att locka till sig nybyggare, soldater och tjänstemän till sin koloni. För att lösa situationen erbjöd man bland annat finnar som hade dömts till soldattjänsgöring på grund av olaglig svedjande att skickas till Nya Sverige (s. 117; cf. Fur 2006, s. 95; Jordan & Kaups 1989, s. 78). Ordet spreds på finnskogen och snart anslöt sig finnar "frivilligt" att resa västerut (Kero 1986, s. 115). Som redan nämnt ökade finnarnas numerär när kolonin som sådan upphörde. Flera skepp med finnar, många av dessa värmlandsfinnar, avgick men alla skulle inte klara seglatsen över Atlanten (s. 177ff; Kalm 1988, s. 235ff). De som kom fram fick anpassa både timrings- och svedjetekniker till nya förhållanden. "Det finns uppgifter om att finnarna i Delaware idkade svedjebruk, men det är omöjligt att säga, om svedjningen försiggick på det sätt man lärt sig i Sverige, eller om finnarna tog lärdom av indianerna", skriver Kero och anspelar på hur "huuhta" anpassades till andra förhållanden i de svensk-norska finnskogarna (1986, s. 119). Welinder (2016, s. 79) betvivlar starkt huuhta-svedjandets potential i Delaware. Att skogsfinnarna ägnade sig åt något sorts svedjebruk i det skogsrika Delaware råder det dock inga tvivel om.

Nils Jacobsson (1938, s. 135) skriver att det i kolonin utöver soldater fanns "'slavare', dvs män och kvinnor eller hela familjer, som antingen blivit tvångsdeporterade såsom lösdrivare eller förbrytare eller sålt sig själva till kompaniet för en tid av sex år för att få komma över till Nya Sverige eller som rent av blivit bortrövade och sålda som slavar". Kalm (1988, s. 264; cf. Jacobsson 1938, s. 138) skriver att "För Engelsmännernas hijtkomst var ei här i landet något stenhus; de Swenske viste ei huru de skulle giöra tegel eller bränna kalk, ty de första hijtkomna Swenske voro enfaldigt folck". "Swenske" ska förstås som en generell term för både svenskar och finnar. Mycket tyder på att den svenska men möjligen specifikt den skogsfinska timringskulturen fick ett stort genomslag i nybyggarkulturen i

Nordamerika (cf. Jordan & Kaups 1989). Kalm (1915, s. 56) skriver att de första husen som Nya Sveriges kolonister byggde "hade varit mycket usle", och då de inte hade några glasfönster att tillgå högg de ut gluggar i timret som öppnades och stängdes med hjälp av "skått-bräden". Jacobsson (1938, s. 128) har liknat dessa gluggar med "finska pörtens fönster".

I Kalms (1988, s. 235) resejournaler från Delaware 1748 framkommer det att självaste guvernören – av indianerna kallad "storbuken" (Soderlund 2015, s.64; cf. Lindeström 1691 [1962]) – Johan Printz (1592-1663) – för Nya Sverige hade planlagt kolonin i fängelset:

Ibland de orsaker, som först gifvit anledning til de Swenskas första hijtsändande, har en wid namn Printz varit, denne har för någon sin missgierning, tillika med andra, setat i fängelse hemma i Sverige: han gaf förslag till regeringen uti Sverige, at om han slippa uhr fängelset, ville han segla utomlands, til America, och upsöka orter, som kunde besättjas med Swenske, och vara fördelaktiga för Sverige, som andra colonier varit för andra riken; hans begäran blef samtyckt till, et skepp blef utrustat, hvaröfver denne Printz, som eljest var förfaren till siöös, giordes till Capitain; åtskilliga missgerningsmän, vilka suto så med honom, som annorstäds i fängelset, blefvo gifvna fria, och giordes til hans medföljare, med wilkor at de skulle sätta sig här neder, och begynna upbruka landet, samt se efter, om här kunde finnas gull, silfver och dylikt.

7. Pehr Kalm reser västerut

First came the discoverers, prospecting for resources, in other words for economic extraction. (Galtung 2009, s. 21)

Herre Gud vilken fågnad, at få lämna Stockholm bak ryggen! (Kalm citerad i Skottsberg 1951, s. 84)

När Kalm skulle resa västerut (1747-1751) färdades han i gamla hjulspår. Hans föregångare Per Lindeström hade på äldre dar skrivit en bok i Säffle, Värmland, om sin tid som "ingenjör vid fortifikationen" i Nya Sverige (1691 [1962], s. 7). Man kunde nästan tro att det var tal om far och son:

Lindeström: "Ingen reverens eller ära veta de indianer (att bevisa mot) sin överhet, det deras sackiman ej heller av dem äska, utan deras sackiman sittandes så snart nederst som främst, således ock uti annat mera sådant. Beskattningar veta de intet av, samt med architecture och fortifikationer att umgås är dem alldeles

okunnigt." (1691 [1962], s. 118; q.e.d. Clastres 1984).

Kalm: "Så okunnige desse Villar äro, och alltid varit, i vetenskaper och skrift, så hoglöse hafva de också varit, både i architecture och slögder. Förgäfves sökes hos dem efter välbyggda städer eller hus, konstigt upmurade Fästningar, högt upreste torn och pelare, med mera dylikt, som den gamla verlden ändå från urminnes tider kan framvisa. Våra Villars byggnader bestå i usla bark-kojor [...]" (1761 [1915], s. 262f).

Att "imperial science" och tillhörande arkitektur existerade, som fenomen, före kolonisationen i andra delar av Amerika undgick Lindeström och Kalm.

Kalms resa till Nordamerika var en stor angelägenhet för överklassens Europa. Den franske kungen Louis XV (1710-1774) hade bestämt att Kalm skulle ha allting fritt i Kanada – troligen som ett tack för den svenska kronans gästfrihet under den franska expeditionen i Lappland 1736-37 (Hollsten 2010, s. 249f) – och att alla resor skulle bekostas av kungen själv (Skottsberg 1951, s. 134). Det är vid det här tillfället Kalm bärs runt på en portschäs (s. 138) och Linné uppgivet skriver: "jag tror fransk luxe har förderfwat honom" (s.149). Men som man bäddar får man ligga? Linné hade trots allt skickat Kalm till Nordamerika för att hämta hem mullbärsträd för den kommande – och storligen misslyckade – inhemska silkesproduktionen (cf. Johansson Åbonde 2010).

Väl hemma i Åbo börjar Kalm propagera för att Sverige-Finland snarast borde skaffa nya kolonier och skriver 1752 bland annat ett osande brev till lantmarskalken Gyllenborg där det framgår att nationen måste väckas från sitt "sömnaktiga väsende" (Skottsberg 1951, s. 192). Därefter författar Kalm en avhandling (1754) som behandlar samma ämne. Med erfarenheten från Delaware i fräscht minne skriver han (s. 13):

Härav tyks ock följa den olägenhet, at nybygget, i hast, kunde blifwa mächtigare, än det folk, hwarifrån det blitt utskickat, då ock det wore klart, huru swårt det varit, at drifwa dem til undersätelig undergifwenhet, som, påckande på sin styrka och magt, ei welat årkjånna något öfwerwælde eller undergå några föreskrefna wilkor.

Man kan nästan tro att det är de trilskande lösfinnarna som kronan skickade till "Nya Sverige" över hundra år tidigare Kalm har i åtanke. En ledtråd från resejournalens dagar i England ger oss en

föräning om att det möjligen handlar om rädslan för en global och statslös samhällsklass:

Vi sågom en stor hop af de lösdrifvande tatare, jemte en myckenhet af deras hustrur och barn; vi undrade högel., at detta onyttiga folcket kunde tolas här i landet (Kalm 1966, s. 254).

Vid hemkomsten började Kalm även sammanställa resejournalerna, som han hade fört, för publicering. Resejournalerna som sådana skulle först publiceras på 1900-talet, men därförinnan kom de formella utgåvorna på svenska och därefter flera översättningar av dessa. Utan någon djuplodande studie kan man konstatera att dessa skiljer sig åt. Några exempel från ett viktigt och ofta på engelska citerat parti kan få belysa den dunkla skriftkonsten hos upplysningsmannen:

1. "Denna eftermiddag spatserade iag omkring, til at se liten grand hvad örter här fants; iag fan då ganska många iag aldrig sedt före; men iag samlade i början inga deraf, utan använde de 2. à 3. af de första dagar at endast gå och se på dem och taga dem i ögnasiktet, innan iag skulle med alfvare gripa dem an." (Kalm 1970, s. 134)
2. "Jag fann, det jag nu var kommen i en annan verld; ty hvart jag på marken kastade ögonen, mötte mig mäst öfveralt sådana växter, dem jag ej kände, och hvilka arter (species) jag aldrig sett förut." (Kalm 1756 [1910])
3. "I was seized with terror at the thought of ranging so many new and unknown parts of natural history. At first I only considered the plants, without venturing a more accurate examination." (Kalm 1772, s. 31)

Från en spankulerande och nästan gäspande Kalm förvandlas upplysningsmannen plötsligt och får "svindel" inför prospektet av en helt ny värld! Möjligen uppfattade han det stora i det han hade sett först när han kom hem och satt med resejournalen. Då föll polletten ner som den inte hade kunnat göra under en resa som hade tagit år. Men nog fick Kalm svindel i Amerika. Men "terror"? Dito är nog endast en "licentia poetica" tillhörande översättaren Johann Reinhold Forster (1729-1789).

8. Skogsfinnarna och lenape

I Delaware träffar Kalm (1988, s. 235) i september 1748 Mr Kock och Jakob Bengtsson som berättar att när Nya Sverige ges upp av Sverige-Finland, och skeppen definitivt upphör att komma med förnödenheter och handelsvaror, så får nybyggarna allt mer ty sig till de i landet redan boende indianerna. Det berättas att vid engelsmännens ankomst skall dessa nybyggare "til en stor del icke voro bättre stort än willa indianer" (s. 235). Vid det här tillfället är majoriteten av nybyggarna i det nu av Holland övertagna Nya Sverige finnar (Wedin 2007, s. 235). Som Kalm noterar uppgår den finska befolkningen rätt snart i andra språkgrupper (1988, s. 239).

I Sverige hade det finska språket varit tydligt stigmatiserat och i en ordbok över dialekten i Fryksdalen från 1878 har verbet "att finska" betydelsen "att prata strunt" (Keinänen & Bjerén 2006, s. 311). Tidiga skogsfinska forskare som J. V. Palmqvist (1924, s. 16) slet sig i håret för att förstå varför folket i finnskogen var så primitiva och ansåg att "detta rykte för vidskeplig läggning i högre grad än de flesta andra folk framförallt bero på finnarnas sena inträde i de europeiska folkens umgänge, vilket haft till följd, att primitiva föreställningar och bruk i större omfattning fortlevat bland dem än bland deras grannar [...]". Lindeström och Kalms tankar om de i Delaware boende lenape-indianerna kan tyckas korrelera med Palmqvists tankar om skogsfinnarna².

I Kanada skulle Kalm (1988) möta fenomenet med "white Indians" (cf. Axtell 1975) och han blir själv guidad av en engelsk indian – "denne var född engelsman" (1988, s. 331f) – som förutom att tala engelska och franska även var bevandrad i flera "slags villska språk" (ibid). Kalm konstaterar att många fransmän har anammat ett indianskt liv "men tvärt om har man intet exempel, at någon af villarna gett sig hop med de europaeiska och antagit deras lefnadssätt" (s. 332) trots att man "lämnat dem alla friheter, som en europeer någonsin fått niutit" (ibid). Crevecoeur (1782 [1904], s. 306) ska konstatera samma sak i "Letters from an American Farmer": "for thousands of Europeans are Indians, and we have no examples of even one of those Aborigines having from choice become Europeans!"

Lindeström (1691 [1962], s. 123) skriver att "jorden i Nova Suecia är så lös, som man stode och rörde i aska, [...], såsom när hon

² ... och Linnés (1751 [2005], s. 167f; s. 182) tankar om de skånska bönderna, liksom Lubbe Nordströms (1938, s. 408; s. 137f) tankar om samerna och de skånska bönderna, osv, und so weiter [...]

bliver något i förstone brukader, bränd, sådder och avslagen". Lindeström (s. 152) beskriver också "de amerikanske vilde människors badstugång": "Därtill göra de en stor hög med glödheta stenar, som de lägga mitt uti badstugun", "Och när de nu lykta bada och kunna ej mera hetta fördraga, så krypa de var efter annan utur badstugun och springa åt ån i kalla vattnet, vilke äre så lätte i vattnet att simma som gåsan".

Religionshistorikern Carl-Martin Edsman (1994, s. 148f) behandlar i en bok de "samiska och finska björnceremonierna" - kontexten är den finsk-ugriska språkfamiljen - och tar bland annat upp björnriter i Värmlands finnskogar. Om en sägen därifrån skriver han att "offerhandlingen har bevarat många ursprungliga drag, såsom att skogsdjuren står i övernaturliga makters hägn och att jakten har sina bestämda lagar som icke får överträdas; djuren får icke utan tillstånd av sina härskare tas från vildmarken [...]" . Han hänvisar till en "modern etnolog" som menar att dessa riter har "samma funktion som den nutida jaktvårdslagstiftningen" (ibid), men här är det mer intressant att konstatera att den här sortens "jaktetik" (cf. Århem 1996) och fokus på björnen bär på schamanistiska - eller relationella (cf. A.C Hornborg 2006) - element som även återfinns i Amerika.

Fur (2006, s. 199) skriver att lenape under sina säsongsbetonade förflyttningar levde längs Delawarefloden och hade då en daglig kontakt med nybyggarna. När kontakten med Sverige-Finland upphörde var det många bland dessa svenskar och finnar som anammade olika indianspråk och blev därmed tolkar mellan de olika grupperna (s. 221; s. 199). William Penn - den engelske kväkaren som grundlade Pennsylvania (i.e "Penns skog") - ansåg att svenskarna/finnarna hade degenererat i sitt umgänge med indianerna (s. 243f). Penn var trots detta beroende av svenskarna/finnarna som medlare och tolkar i relationerna med indianerna (s. 244). Vidare beskriver Fur lenapes relation till landskapet och detta tycks likna den skogsfinska traditionen/ontologin (cf. Wedin 2007, s. 252):

Lenape land control rested with the villages in collective sovereignty and all matters concerning land use was to be conducted with the knowledge of all who used the land in any manner. Their relationship to land meant a set of relations between different users rather than between users and an alienable object. (Fur 2006 s. 138)

Svaga eller ickeexisterande band till en stark stat verkar möjliggöra en sådan ontologi. Hövdingarna hos lenape - såsom Fur (2006, s. 130) beskriver dem - påminner dessutom om den globala bondemoralen som har definierats av Foster (1965) och de av

Clastres (1984) utförliga beskrivningarna av "maktlösa" hövdingar i Brasilien. Utöver detta så pekar Kalms notering om spridda bosättningar i skogen mot att svenskarna/finnarna ägnade sig åt någon form av svedjebruk (Jordan & Kaups 1989, s. 126f). Via lenape lärde sig svenskarna/finnarna vilka örter som kunde användas medicinalt (Fur 2006, s. 241). Jacobsson (1938, s.132) skriver att nybyggarna också lärde sig fisketekniker av indianerna. Möjligen skedde också en hybridisering av adekvata svedjetekniker.

Fur (2006, s. 127f; 2009) har framhåvt de egalitära relationerna hos lenape och kvinnornas framträdande roll som förhandlare visavi allehanda koloniherrar. Jonsson (1989, s. 109f) har i sin avhandling, som behandlar Hellefors silverbruks relationer med de på skogen boende skogsfinnarna - Jonsson kallar dessa "finntorpare" - beskrivit liknande situationer där kvinnor agerar ombud åt sina män i rätten. Dessa kvinnor ägnar sig dessutom åt lieslåtter, kolning, och annat som senare skulle uppfattas som typiskt manligt kodat arbete (s. 111).

*

När primärt skriftlösa kulturer möts skrivs inte historia. Det kan förklara varför man först på 1900-talet börjar se konsekvenserna av ett möte mellan finnar och indianer i skrift (cf. Buffalo 1997). Men inte ens då är det primärt skriftligt utan transkriberingar av inspelade samtal (ibid). Till och med Geronimo (1996) publicerade sina minnen, men var finns alla dagböcker och självbiografier skrivna av lösfinnar/löskonor? De existerar möjligen inte. Elsa Laula (1904) och Katarina Taikon (2016) som kommer från ursprungligt skriftlösa kulturer har gjort avtryck och skapat förändring och medvetandegjort undanträngda frågor i skrift. I det skogsfinska finns det starka personligheter som Kajsa Vilhuinen men hon anses vara mytoman av framstående skogsfinska forskare (cf. Welinder 2016).

Jonsson (1989, s. 191) anar den skriftliga kritikens potential när han beskriver finntorparnas sammandrabbningar med bruket:

Varför möter vi då först 1808 uttryck för kritik mot sexmännen och deras värderingar? Vi får givetvis inte utifrån bristen på källmaterial dra den slutsatsen, att kritik inte hade förekommit. Bristande skrivkunnighet har säkert varit en orsak till att Jan Ersson inlaga till rätten inte tycks ha haft någon föregångare. När det av rättsprotokollet förefaller, som om torparna utan protester fogat sig, kan detta också vara ett tecken på att

de nu blivit så disciplinerade, att de avstår från att driva en hopplös kamp. Jan Ersson hade emellertid en bror, som var nämndeman, och som därför hade erfarenhet av syneförrättningar och processer, som troligen varit skrivkunnig (som nämndeman har han tydligen tillägnat sig brottstycken ur den kuriala stilen), och som utifrån sin fria ställning i förhållande till Hälleforsverket kunnat intala sin bror att agera.

Brukspatronen som indianhövding, indianhövdingen som brukspatron; kanske är det oppositionen mot dessa som förenar svedjande kulturer globalt, samt Clastres (s. 138; s. 140) tankefigur från analysen av Brasiliens maktlösa hövdingar:

Du är inte värd mer än någon annan, du är inte värd mindre än någon annan, [...], du får inte eftertrakta makten, du får inte eftertrakta underkastelse.

9. Epilog

Utifrån denna antropologiskt inspirerade och jämförande studie anser jag att det är möjligt att dra slutsatsen att Pentikäinens tes – som säger att skogsfinnarna hade mer gemensamt med de i Delaware boende indianerna än med den svensk-finska statliga administrationen – förmodligen är sann. Denna slutsats har jag dragit efter ha kontrasterat skogsfinnarnas "nomad science" mot "upplysningsmannen" Pehr Kalms "imperial science". Lösfinnarna / svedjefinnarna / skogsfinnarna framstår som representanter för något statslöst medan Pehr Kalm hela tiden – trots en ambivalent motvilja – representerar den svensk-finska staten i sina personliga intressen.

Jag har påvisat att Pehr Kalm ingår i en kunskapsteoretisk tradition som väljer att svartmåla den icke-skriftliga kulturen. Denna tradition framgår allra tydligast i Uppsala universitets feodala relationer och i Pehr Kalms önskan att Sverige-Finland bör lägga under sig fler kolonier. Detta pockande behov av nya kolonier föds hos Pehr Kalm efter att han får "svindel" i Delaware. Den ontologiska naturalismens behov av domesticering – subjekt-objekt – har kontrasteras med skogsfinnarnas animistiska subjekt-subjekt-relationer. Svedjefinnarna/lösfinnarna ingår i en tradition som med alla möjliga medel försöker undfly det kontrollerande statsmaskineriet. Där skogsfinnarna eftersträvar en nära relation med landskapet, och självaste solen/Sampo, vidmakthåller Kalm det imperialistiska narrativet om ökad specialisering och arbetsdelning som oundvikligen måste upplösa den landskapsnära relationismen för flertalet.

Slutligen måste det erkännas att en skriftlig undersökning av en muntlig och relationell ontologi inte kan göra annat än halta. Den linjära framåtrörelsen i skrivandet kombinerat med en analytisk naturalism är mera besläktat med det instrumentella förnuft som finns immanent i skriftkonsten. Skriftkulturen kan därför inte förstå den muntliga och relationella kulturen fullt ut. Det finns dock ett uppenbart behov att skriva den icke-skriftliga kulturens historia.

Litteratur:

- Alanen, A. R. 2012. *Finns in Minnesota*. St. Paul: Minnesota Historical Society Press.
- Andersson, G. 2016. *Timmerbyggnader-Tematiska undersökningar av traditionella timringsmetoder*. Mariestad: Hantverkslaboratoriet.
- Andrén, A. 1998. Stadsvisioner. Urbana tankar i Skandinavien före 1700. *Staden-himmel eller helvete. Tankar om människan i staden* (A. Andrén, red.): 142-184. Stockholm: Informationsförlaget.
- Arndt, E.M. 1994. *Ernst Moritz Arndt's Resa genom Sverige år 1804. D. 1-2*. Degeberga: Ultima Thule.
- Axelson, M. 1978[1852]. *Vandring i Wermlands elfdal och finnskogar*. Karlstad: NWT.
- Axtell, J. 1975. The white Indians of colonial America. *The William and Mary Quarterly: A Magazine of Early American History*, 32: 55-88.
- Beskow, P. 1987. Kloster och tiggardordnar; *I Skånska kloster* (red. E. Cinthio): 11-17. Kristianstad: Skånes hembygdsförbund.
- Bladh, G. 1995. Från utskog till finnskog; *Skogsfinnarna och Finnskogen* (H. Eles, red.): 49-60. Karlstad: Värmlands museum.
- Bladh, G. 2008. Selma Lagerlöf's Värmland: A Swedish Landskap in Thought and Practice'. *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe* (K. Olwig, M. Jones, red.): 220-50. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.
- Bladh, G., Myhrvold, J., & Persson, N. 2009. Skogsfinnska släktnamn i Skandinavien. Karlstad: Karlstad University
- Blom, Å. G. 1977. *Folkeviser i arbetslivet: en analyse av visenes funksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bonser, W. 1917. Some Notes on the Magic of the Finns. *Man*, 17, 169-172.
- Bonser, W. 1928. The Mythology of the Kalevala, with Notes on Bear-Worship Among the Finns. *Folklore*, 39(4), 344-358.
- Boserup, E. 1970. *Fra boplatz til storby. Seks radioforedrag om*

- stadier i udviklingen*. København.
- Braudel, F. 1982. *Civilisationer och kapitalism 1400-1800: Vardagslivets strukturer*. Stockholm: Gidlund.
- Broberg, R. 1988. *Finsk invandring till mellersta Sverige: en översikt från medeltiden till 1600-talets slut*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
- Buffalo, P. P. & T. G. Roufs. 1997. *"Forever-Flying-Bird": An Ethnographic Biography of Paul Peter Buffalo*. Minnestota: University of Minnesota;
<http://www.d.umn.edu/cla/faculty/troufs/Buffalo/pbwww.html>
- Cederschiöld, G. 1905. *Rytmens trollmakt: några bidrag till människans historia*. Stockholm: Bonnier.
- Cipolla, C. M. 1970. *Utbildning och utveckling*. Lund: Gleerup.
- Clastres, P. 1984. *Samhället mot staten: studier i politisk antropologi*. Stockholm: Nordan.
- Crèvecoeur, M. G. J. 1782 [1904]. *Letters from an American farmer*. London & New York.
- Deleuze, G. & Guattari, F. 2004. *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*. London: Continuum
- Durkheim, É. 1893 [1984]. *The Division of Labour in Society*. Basingstoke: Macmillan.
- Edsman, C. M. 1994. *Jägaren och makterna: samiska och finska björnceremonier*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet
- Eliasson, P., & Hamilton, G. 1999. "Blifver ondt att förena sigh": några linjer i den svenska skogslagstiftningen om utmark och skog; *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika* (R. Pettersson red.): 47-106. Stockholm : Skogs- och lantbruksakademien.
- Evernden, L. L. N. 1993. *The natural alien: Humankind and environment*. Toronto: University of Toronto Press.
- Fabian, J. 1983. *Time and the other: how anthropology constructs its object*. New York: Columbia University
- Federici, S. 2004. *Caliban and the Witch: women, the body and primitive accumulation*. New York: Autonomedia.
- Florén, A. 1993. Kultur i bruk och motbruk: från hushållskultur till bruksanda; *Makt & vardag* (S. Dahlgren, A. Florén och Å. Karlsson, red.): 267-288. Stockholm: Atlantis.

- Foster, G. M. 1965. Peasant society and the image of limited good. *American anthropologist*, 67(2): 293-315.
- Fur, G. 1993. De äro barbarorum barbarissimi: svenskars möte med indianer och samer på 1600-talet; *Makt & vardag* (S. Dahlgren, A. Florén och Å. Karlsson, red.): 289-306. Stockholm: Atlantis.
- Fur, G. 2006. *Colonialism in the margins: cultural encounters in New Sweden and Lapland*. Leiden: Brill.
- Fur, G. 2009. Andreas Hesselius, Pehr Kalm och synen på indianer; *Svenska möten : hemma och på resa* (G. Fur, E. Engsbråten, red.): 42-63. Växjö: Växjö University Press
- Fur, G. 2009. *A nation of women: gender and colonial encounters among the Delaware Indians*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Fur, G. 2014. Indians and Immigrants-Entangled Histories. *Journal of American Ethnic History*, 33(3): 55-76.
- Gaimster, D. 2005. A parallel history: the archaeology of Hanseatic urban culture in the Baltic c. 1200-1600. *World Archaeology*, 37(3): 408-423.
- Galtung, J. 2009. *The fall of the US Empire and then what?: successors, regionalization or globalization? US fascism or US blossoming?*. Oslo: Transcend University Press.
- Geronimo, Turner, F. W., & Barrett, S. M. (1996). *Geronimo: His Own Story*. Meridian.
- Good, B. J. 2010. Medical anthropology and the problem of belief. *A reader in medical anthropology: theoretical trajectories, emergent realities*,
- Gottlund, C.A. 1986[1933]. *Dagbok över mina vandringar på Wermlands och Solörs finnskogar 1821*. Kirkenär: Gruetunet museum i samarbete med Finska litteratursällskapet.
- Graeber, D. 2005. Fetishism as social creativity or, fetishes are gods in the process of construction. *Anthropological Theory*, 5(4): 407-438.
- Graeber, D. 2011. *Debt: the first 5,000 years*. Brooklyn: Melville House.
- Gudeman, S. 2001. *The anthropology of economy: community, market and culture*. Oxford: Blackwell.
- Hann, C. & Hart, K. 2011. *Economic anthropology: history,*

ethnography, critique. Cambridge: Polity.

Hansson, M. 2011. *Medeltida borgar: maktens hus i Norden*. Lund: Historiska media.

Hayek, F.A.V. 1960. *The constitution of liberty*. London: Routledge.

Herva, V. P., & Ylimaunu, T. 2009. Folk beliefs, special deposits, and engagement with the environment in early modern northern Finland. *Journal of Anthropological Archaeology*, 28(2): 234-243.

Herva, V.-P. 2010. Buildings as persons: relationality and the life of buildings in a northern periphery of early modern Sweden. *Antiquity*, 84:440-52

Herva, V. P. 2012. Spirituality and the material world in post-medieval Europe; In *Archaeology of Spiritualities* (K. Rountree, C. Morris & A. Peatfield, red.): 71-85. New York: Springer.

Hollsten, L. 2010. Per Kalms skildring av resan till England och Amerika 1747-1751—Som en global miljöhistoria; *Global historia från periferin: Norden 1600-1850* (L. Müller, G. Rydén, H. Weiss, red.): 231-253. Lund: Studentlitteratur

Hornborg, A. C. 2006. Visiting the six worlds: Shamanistic journeys in Canadian Mi'kmaq cosmology. *Journal of American folklore*, 119(473): 312-336.

Hornborg, A. 1997. Landskapet som "text"?: några funderingar kring ett stycke svensk skärgård; *Moderna landskap* (K. Saltzman, B. Svensson red.): 207-219. Stockholm: Natur & kultur.

Hornborg A. 2001. *The Power of the Machine: Global Inequalities of Economy, Technology, and Environment*. Lanham & Oxford: Altamira Press.

Hornborg, A. 2006. Animism, fetishism, and objectivism as strategies for knowing (or not knowing) the world. *Ethnos*, 71(1): 21-32.

Hornborg, A. 2016. *Global magic: technologies of appropriation from ancient Rome to Wall Street*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Huovinen, S. 1986. *Värmlandsfinnar: om finnskogens historia och kultur*. Stockholm: Kulturfonden för Sverige och Finland.

Hutton, R. 2006. *Shamanism: Mapping the Boundaries; Magic, Ritual*

- and Witchcraft* 1(2): 209-213.
- Hägerstrand, T. 2009. *Tillvaroväven*. Stockholm: Forskningsrådet Formas.
- Ingold, T. 1992. Culture and the perception of the environment; *Bush base: Forest farm: Culture, environment, and development* (E. Croll & D. Parkin, red.): 39-56. London: Routledge
- Ingold, T. 2000. *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Ingold, T., 2009. The textility of making. *Cambridge Journal of Economics*, 34(1): 91-102.
- Israel, J. 1971. *Alienation: från Marx till modern sociologi: en makrosociologisk studie*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Jacobsson, N. 1938. *Svenska öden vid Delaware 1638-1831*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.
- Johansson Åbonde, A. 2010. *Drömmen om svenskt silke: silkesodlingens historia i Sverige 1735-1920*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Jokipii, M. 1995. Reformpolitiken i Finland under äldre Vasatiden: bakgrund till flyttningsrörelsen; *Skogsfinnarna och Finnskogen* (H. Eles, red.): 17-34. Karlstad: Värmlands museum.
- Jonsson, F.A. 2013. *Enlightenment's frontier: the Scottish Highlands and the origins of environmentalism*. New Haven: Yale University Press.
- Jonsson, P. 1989. *Finntorparna i Mången: jord, människor och rättsuppfattning i förproletär bergslagsmiljö*. Landskrona: Reformatio
- Jordan, T.G. & Kaups, M.E. 1989. *The American backwoods frontier: an ethnic and ecological interpretation*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press.
- Jordan, T.G. 1995. The material cultural legacy of New Sweden on the American frontier. *New Sweden in America* (C. E. Hoffecker): 302-318. Newark: Univ. of Delaware Press.
- Kalm, P. 1754. *Med Guds wälsignade nåd och wederbörrandes tilstånd yttrade tankar om nyttan, som kunnat tilfalla vårt kjära fädernesland, af des nybygge i America, fordom Nya Swerige kalladt*. Åbo.

- Kalm, P. 1753 [1904]. *Pehr Kalms Resa till Norra Amerika*. 1. Helsingfors: Svenska litteratursällsk. i Finland.
- Kalm, P. 1756 [1910]. *Pehr Kalms Resa till Norra Amerika*. 2. Helsingfors: Svenska litteratursällsk. i Finland.
- Kalm, P. 1761 [1915]. *Pehr Kalms Resa till Norra Amerika*. 3. Helsingfors: Svenska litteratursällsk. i Finland.
- Kalm, P. 1772. *Travels into North America; containing its natural history, and a circumstantial account of its plantations and agriculture in general*. London: printed for T. Lowndes.
- Kalm, P. 1966. *Resejournal över resan till norra Amerika*. D. 1. Helsingfors: Svenska litteratursällsk. i Finland.
- Kalm, P. 1742 [1977]. *Pehr Kalms västgöta och bohuslänska resa: förrättad år 1742: med anmärkningar uti historia naturali, fysik, medicin, ekonomi, antikviteter etc.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kalm, P. 1988. *Resejournal över resan till norra Amerika*. D. 4. Helsingfors: Svenska litteratursällsk. i Finland.
- Keinänen, M. & Bjerén, G. 2006. "Finska folk i Värmlands skogar, ödestimmen för dig slår-": den skogsfinska renässansen i norra Värmland; *Svenskt i Finland - finskt i Sverige*. 2, *Mellan majoriteter och minoriteter : om migration, makt och mening* (M Junila & C. Westin, red.): 309-336. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland
- Kero, R. 1986. *Värmlandsfinnar i Nya Sverige; Värmlandsfinnar : om finnskogens historia och kultur* (S. Huovinen, red): 115-123. Stockholm: Kulturfonden för Sverige och Finland.
- Knight, J. 1998. The second life of trees: family forestry in upland Japan; *The social life of trees: anthropological perspectives on tree symbolism* (L. Rival, red.): 197-218. Oxford: Berg.
- Laula, E. 1904. *Inför lif eller död?: sanningsord i de lappska förhållandena*. Stockholm: Wilhelmssons boktryckeri A.-B.
- Lappalainen, M. 2014. Death and disease during the great finnish famine 1695–1697. *Scandinavian Journal of History*, 39(4). 425-447.
- Lindeström, P. 1691 [1962]. *Resa till nya Sverige*. Stockholm: Natur & Kultur
- Lindkvist, T. 1993. *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt: organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid*. Uppsala: Historiska institutionen, Univ.

- Linné, C.V. 1751 [2005]. *Carl v. Linnés skånska resa. på höga öfverhetens befallning förrättad år 1749 : med rön och anmärkningar uti oeconomien, naturalier, antiqviteter, seder, lefnadssätt : med tillhörige figurer*. Stockholm: Touch & Turn.
- Maarbjerg, J. 2004. Sweden, the First Modern State: Tilly's Assertion, "War makes States, and vice versa". *Scandinavian Studies*, 76(3): 385-418.
- Magnusson, L. 1999. *Merkantilism: ett ekonomiskt tänkande formuleras*. Stockholm: SNS.
- Malmstedt, G. 2002. *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*. Lund: Nordic Academic Press.
- Marx, K. 1867 [1990]. *Capital : a critique of political economy. Vol. 1*. Harmondsworth: Penguin.
- Marx, K. & Engels, F. 1848 [1992]. *Kommunistiska manifestet*. Stockholm: Arena.
- Merriman, J.M. 2014. *Massacre: the life and death of the Paris Commune of 1871*. New Haven: Yale University Press.
- Morris, W. 1907. *Useful work versus useless toil*. London: Reeves.
- Myrdal, J. 1999. *Det svenska jordbrukets historia. [Bd 2], Jordbruket under feodalismen : 1000-1700*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg.
- Myrdal, J. 2005. The perfect scythe—and other implements; *Journal of Nordic Archaeological Science*, 15: 5-17.
- Myrdal, J. 2007. Food, war, and crisis: The seventeenth century Swedish empire; *Rethinking Environmental History* (A. Hornborg, JR McNeill and J. Martinez-Alier, red.): 79-98. Lanham: Altamira.
- Nash, J. 2005. Women in between: Globalization and the new enlightenment; *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 31(1), 145-167.
- Niemelä, J. 1996. Kalm onkin Gadd!; *Genos: Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja*, 67: 1.
- Nordström, L. 1938. *Lort-Sverige*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Oja, L. 2004. The superstitious other; *Beyond the Witch Trials: Witchcraft and Magic in Enlightenment Europe* (Davies & De Blécourt, red.): 69-80. Manchester: Manchester University Press.

- Olwig K. 2015. Epilogue to Landscape as Mediator: the Non-modern Commons Land-scape and Modernism's Enclosed Landscape of Property; *Landscape as Mediator, Landscape as Commons. International Perspectives on Landscape Research* (Castiglioni, Parascandolo and Tanca , red.): 197-214. Padua: Cleup.
- Ong, W. 1982. *Orality and literacy: The technologizing of the word*. London: Methuen.
- Palmqvist, J. V. 1924. *Rester av primitiv religion bland Värmlands finnbefolkning, jämförda med motsvarande företeelser på svenskt område*. Karlstad: Nya Wermlands-tidningens ab.
- Pentikäinen, J. 1995. The forest Finns as transmitters of Finnish culture from Savo via central Scandinavia to Delaware; *New Sweden in America* (C. E. Hoffecker, red.): 291-301. Newark: Univ. of Delaware Press.
- Pentikäinen, J., red. 1996. *Shamanism and Northern ecology*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Pentikäinen, J., & Poom, R. 1999. *Kalevala mythology*. Indiana University Press.
- Pentikäinen, J., Saressalo, H. & Taksami, C.M. (red.). 2001. *Shamanhood symbolism and epic*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pentikäinen, J. 2003. Local religious societies; *Global religions : an introduction*. (M. Juergensmeyer, red): 84-98. Oxford: Oxford University Press
- Pentikäinen, J. 2010. Central Asian and Northern European Shamanism; *Divination: Perspectives for a New Millennium*. (P. Curry, red): 47-68. "Internet": Routledge.
- Polhem, C. 1947. *Christopher Polhems Efterlämnade skrifter. 1, Teknologiska skrifter*. Uppsala.
- Pratt, M.L. 1992. *Imperial eyes: travel writing and transculturation*. London: Routledge.
- Relph, E. 1976. *Place and placelessness*. London: Pion.
- Sale, K. 2007 [1980]. *Human scale*. Gabriola Island: New Catalyst Books.
- Salo, M. 1973 *Roles of Magic and Healing: The Tietäjä in the Memorates and Legends of Canadian Finns*. Ottawa: National Museum of Canada.
- Skottsberg, C. 1951. *Pehr Kalm: levnadsteckning*. Stockholm: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB
- Soderlund, J. R. 2014. *Lenape Country: Delaware Valley Society*

Before William Penn. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Stadin, K. 1993. Stormaktskvinnor; *Makt & vardag* (S Dahlgren, A Florén och Å Karlsson, red.): 177-196. Stockholm: Atlantis.
- Stark, L. 2016. Emotional Causality in Dynamistic Finnish-Karelian Folk Belief. *Scandinavian Journal of History*, 41 (3): 369-387.
- Stenman, L. 2001a. Migration och kolonisation; *Det skogsfinska kulturarvet* (M. Wedin red.): 27-42. Falun: FINNSAM i samarbete med Finnbygden.
- Stenman, L. 2001b. Folketro och vardagsliv; *Det skogsfinska kulturarvet* (M. Wedin red.): 165-182. Falun: FINNSAM i samarbete med Finnbygden.
- Sörlin, P. 1993. *Trolldoms- och vidskepelseprocesserna i Göta hovrätt 1635-1754*. Umeå: Umeå universitet.
- Taikon, K. 2016. *Zigenerska*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Thoré, A. 2001. *Akademibondens plikt, universitetets rätt: feodala produktionsförhållanden vid Uppsala universitets gods 1650-1790*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Tsubaki, R. 2016. *Il viaggio di Pehr Kalm in Nord America 1747-175*. Roma: Europa ed.
- Tvengsberg, P. M. 1986. Skogsfinnene på Finnskogen; *Värmlandsfinnar. Om finnskogens historia och kultur* (S. Huovinen, red): 37-64. Stockholm: Kulturfonden för Sverige och Finland.
- Tvengsberg, P. M. 1995a. Det värmlandsfinske svedjebruket; *Svedjebruk och röjningsbränning i Norden* (B. Larsson, red). 109-18. Stockholm: Nordiska museet.
- Tvengsberg, P.M. 1995b. Finns in seventeenth-century Sweden and their contributions to the New Sweden colony; *New Sweden in America* (C. E. Hoffecker, red.): 279-290. Newark: Univ. of Delaware Press.
- Tvengsberg, P.M. 1995c. Svedjebruk/åkerbruk i interaktion; *Skogsfinnarna och Finnskogen* (H. Eles red): 61-67. Karlstad: Värmlands museum.
- Wedin, M. 2007. *Den skogsfinska kolonisationen i Norrland*. Falun: Finnbygdens förlag.
- Welinder, S. 1992. *Människor och landskap*. Uppsala: Societas archaeologica Upsaliensis.

- Welinder, S. 2003. *Skogsfinnarna i den svenska maktstaten*. Stora Skedvi: "internet".
- Welinder, S. 2014. *Skogsfinsk arkeologi : etnicitet i det materiella*. Falun: Finnbygdens förlag.
- Welinder, S. 2016. *Vilka var och är skogsfinnarna? : en historisk begreppsdiskussion*. Falun: Finnbygdens förlag.
- Werne, F. 1993. *Böndernas bygge: traditionellt byggnadsskick på landsbygden i Sverige*. Höganäs: Wiken.
- Virtaranta, P. 1986. Utforskningen av språk och traditioner i mellersta Skandinavien finnskogar; *Värmlandsfinnar: om finnskogens historia och kultur* (S Huovinen, red.): 81-113. Stockholm: Kulturfonden för Sverige och Finland
- Århem, K. 1996. *Makuna: an Amazonian people*. Göteborg: Socialantropologiska institutionen, Univ.
- Ödman, A. 2009. Från obygd till bygd: medeltida kolonisation, produktion och administration i norra Skåne; *Triangulering: historisk arkeologi vidgar fälten* (M. Mogren, red). S. 313-327. Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds Universitet.
- Östman, A-C. 2008. The Peasants of the Forest: Masculinity, Nation, and Landscapes in Agrarian Historiography in Finland, 1900-1930. *Agricultural History*, 82 (1): 62-77.